

DenkWijzer

Thema: Internationale veiligheid

Bestrijding van terrorisme:
een zaak van lange adem

Bezuinigingen op defensie

Internationale rechtsorde en crisisbeheersing

Bijbel en geweld, een spanningsvolle relatie

En verder:

Prostitutiebeleid na opheffing bordeelverbod

Mobiliteit, wiens verantwoording?

4

JAARGANG 5 | NUMMER 4 | OKTOBER 2005

STUDIEBLAD VAN HET WETENSCHAPPELIJK INSTITUUT
EN DE BESTUURDERSVERENIGING VAN DE CHRISTENUNIE

 ChristenUnie

DenkWijzer

studieblad van de ChristenUnie
jaargang 5, nummer 4, oktober 2005

Oplage: 3000

ISSN-nummer: 1568-5845

DenkWijzer is een publicatie van het Wetenschappelijk Instituut (de *mr. G. Groen van Prinsterer stichting*) en de Bestuurdersvereniging van de ChristenUnie.

DenkWijzer wordt toegezonden aan alle donateurs van het Wetenschappelijk Instituut, aan alle bestuurders van de ChristenUnie en aan losse abonnees.

Kosten

- abonnement: € 16,- per jaar (jongeren tot en met 26 jaar betalen slechts € 11,-).
- donateurschap: minimum donatie is € 28,- per jaar, jongeren € 16,-. U krijgt daarvoor naast vijf nummers van DenkWijzer ook enkele andere publicaties, informatie over allerlei activiteiten, gratis toegang tot bijeenkomsten en u kunt deelnemen aan onze KennisNetWerken.
- losse nummers van DenkWijzer: € 4,- per stuk (exclusief verzendkosten).

DenkWijzer verschijnt op de tweede zaterdag van februari, april, juni, oktober en december

Deadline kopij volgende nummer:
maandag 7 november 2005

Redactie:

Jan Post (hoofredacteur), Henk Visser (namens bestuurders), Pieter Grinwis (namens Tweede Kamerfractie) en Erik van Dijk (eindredacteur).

Vormgeving:

Douglas Design BNO, www.douglasdesign.nl

Druk:

Koninklijke BDU Grafisch Bedrijf B.V.

Uitgave, redactie en administratie:

Mr. G. Groen van Prinsterer stichting
Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie
Postbus 439 • 3800 AK AMERSFOORT
Tel.: 033 - 422 69 60
Fax: 033 - 422 69 68
Email: denkwijzer@christenunie.nl
of wi@christenunie.nl

www.wi.christenunie.nl

www.bestuurders.christenunie.nl

Rabobank rekening nummer 1230 18250

DenkWijzer verwelkomt bijdragen van lezers.
Wilt u daarvoor eerst even contact met ons opnemen?

Copyright ChristenUnie 2005

Overname van artikelen en/of illustraties uitsluitend na toestemming van de redactie.

4

Veiligheidsbeleid, van mondiaal tot lokaal

Een interview met onderzoeker veiligheidsterrorisme dr. Edwin Bakker van instituut Clingendael.

Hij maakt analyses van het terrorisme anno 2005, geeft verwachtingen voor de toekomst en vraagt aandacht voor de lokale dimensie van terrorisme. Verder bespreekt hij de ontwikkelingen bij de NAVO, de militaire ambities van de EU en de keuzes waar de Nederlandse defensie voor staat.

9

Bestrijding van terrorisme: een zaak van lange adem

Drs. Arnold Poelman schetst de opkomst van het moslim-fundamentalistische terrorisme. Wat is er veranderd in de wereld sinds 11 september 2001 (Twin Towers in New York) en in Nederland sinds 2 november 2004 (moord op Theo van Gogh)? Welke mogelijkheden en valkuilen zijn er bij de bestrijding van terrorisme?

14

Waarom bezuinigt u niet liever op defensie of zo?

Het defensiebudget is sinds de val van de Berlijnse Muur in 1989 aan een eigen vrije val bezig. Welke keuzes hebben de achtereenvolgende kabinetten gemaakt? Op welke koers ligt de huidige minister? Is er nog steun bij de bevolking voor de krijgsmacht? Wat is het beleid van de ChristenUnie hierin? Voormalig defensiemedewerker Sijmen Breedveld geeft een korte schets.

16

Internationale rechtsorde en het beheersen van crises

Internationaal is sprake van een verbreding van het veiligheidsbegrip. Naast de klassieke dreigingen van geweldsconflicten tussen landen en de dreiging van kernwapens is de aandacht verschoven naar bedreigingen van de vrede en veiligheid voortvloeiend uit falende staten, etnische conflicten en internationale terrorisme. Wat is de rol daarin van onze krijgsmacht? Eimert van Middelkoop schetst de ontwikkelingen en de lijn die de ChristenUnie daarin gevolgd heeft.

20

Bijbel en geweld, een spanningsvolle relatie

Dr. A.W.Velema, krijgsmachtspredikant, gaat tot slot in op de moeilijke vraag naar het geweld in de Bijbel, vooral het Oude Testament. Welk beeld van God bemiddelen de teksten? Velema vraagt daarnaast juist ook aandacht voor de plaats van het slachtoffer in de Bijbel.

Internationale veiligheid

Door Erik van Dijk, eindredacteur

“De Verenigde Naties zijn op zoek naar een tweede jeugd, de Europese Unie bevindt zich in een ‘midlife crisis’ en de NAVO is hard op zoek naar een nieuwe, meer politieke identiteit. (...) Het vervagen van grenzen leidt tot een roep om veiligheid, vertrouwdsheid en zekerheid binnen grenzen. (...) We moeten blijven investeren in economische weerbaarheid, in een moderne krijgsmacht en in ons publiek imago.”

(Minister Bot van Buitenlandse Zaken in een lezing op 27 september 2005)

Als het gaat om veiligheid, moeten we één belangrijk onderscheid altijd maken: tussen objectieve veiligheid en subjectieve veiligheid.

Objectieve veiligheid gaat over de harde cijfers. De percentages en aantallen incidenten van criminaliteit, terrorisme, zinloos geweld e.d. De bestrijding daarvan wordt ook uitgedrukt in statistieken over de inzet van politie, justitie en leger. Objectieve veiligheid gaat dus over het aantal inbraken, moorden, aanslagen e.d, maar ook over de hoeveelheid blauw op straat, de inspanningen die zijn gedaan om inbraken tegen te gaan en het aantal aanslagen dat daadwerkelijk is voorkomen.

Subjectieve veiligheid gaat over de beleving van mensen, of mensen zich veilig voelen. Waardoor wordt dat bepaald? Door de objectieve veiligheid? Niet alleen! De kale cijfers kunnen nog zo goed zijn, maar dan kan de beleving nog steeds slecht zijn. Bovendien zijn cijfers natuurlijk altijd gemiddelden voor een buurt, regio of land. Als er bij jezelf is ingebroken, is jouw onveiligheidsgevoel dermate aangetast, dat geen enkele statistiek troost biedt.

Verantwoordelijk

Wie is nu verantwoordelijk voor onze objectieve en subjectieve veiligheid? Door de opkomst van de verzorgingsstaat, maar ook door processen als secularisering en individualisering zijn mensen heel erg veel van de overheid gaan verwachten. Natuurlijk is de overheid verantwoordelijkheid voor openbare orde en veiligheid. Dat is zelfs een goddelijke opdracht. De overheid is echter niet alleen en volledig verantwoordelijk voor de veiligheid op stations, in gebouwen, op straat, op het water, op het spoor en ga zo maar door. Brandveiligheid, verkeersveiligheid, de veiligheid in het uitgaansleven of op school ... daar zijn we met z'n allen verantwoordelijk voor. Of preciezer: daar heeft ieder zijn eigen stuk verantwoordelijkheid in.

Internationaal

Met internationale veiligheid - de verdediging van land of regio en bijvoorbeeld de strijd tegen terrorisme - lijkt het anders te liggen. Zijn daar de nationale staten en samenwerkingsverbanden van staten zoals de NAVO niet verantwoordelijk voor? Voor een groot deel wel en daarom zoomen we in dit nummer van DenkWijzer vooral in op de

stand van zaken rond terrorisme, de NAVO en het Nederlandse leger.

Ook lokaal

Er is echter meer. Terecht zegt de onderzoeker van Clingendael in het interview (p.4-8) dat het internationale terrorisme altijd een lokale basis heeft. Het bestrijden van terrorisme betekent ook het tegengaan van radicalisering in Amsterdam, Uden en Kampen. Dat is niet alleen de verantwoordelijkheid van de overheid! Ook kerken, bedrijven, buurtbewoners en vele anderen kunnen iets doen aan het wegnemen van de voedingsbodem van moslim-fundamentalisme.

Ligt hier niet een verantwoordelijkheid of uitdaging voor christenen? Om de medemens, hoe anders die ook is, lief te hebben. Om zelfs onze vijand lief te hebben (Mattheus 5: 43-47 en Romeinen 12: 14-21). Om voor ze te bidden. Er zijn verhalen bekend hoe zo'n aanpak zelfs de objectieve veiligheid kan vergroten.

Dieper

Er is tot slot nóg meer. Weet een christen niet van een veiligheid die veel dieper gaat en veel zekerder is?! De Bijbel spreekt, bijvoorbeeld in Psalm 27 en 91 over veilig zijn bij God, over vertrouwen op God, ook temidden van onveiligheid. Dat is meer dan subjectieve veiligheid, dat is existentiële veiligheid!

Veel van die diepe veiligheid en veel leesgenoegen toegewenst.

Ps.27:1-3

De HEER is mijn licht, mijn behoud,
wie zou ik vrezen?

Bij de HEER is mijn leven veilig,
voor wie zou ik bang zijn?

Kwaadwilligen kwamen op mij af
om mij levend te verslinden,
mijn vijanden belaagden mij,
maar zij struikelden, zij vielen.
Al trok een leger tegen mij op,
mijn hart zou onbevreesd zijn,
al woedde er een oorlog tegen mij,
nog zou ik mij veilig weten.

Veiligheidsbeleid, van mondiaal

Analyses van terrorisme en NAVO

Door Erik van Dijk

In een prachtig park in Den Haag staat huize Clingendael, waarin het Nederlandse Instituut voor Internationale Betrekkingen is gevestigd. Dit instituut doet onderzoek naar onder meer de NAVO, VN en andere internationale organisaties, internationale veiligheid en internationale conflicten. 'Clingendael' is een bekend en gerenommeerd instituut. Dus waar kon DenkWijzer beter heengaan om eens door te bomen over internationaal terrorisme en de NAVO? Buiten op een bankje in de warme septemberzon (wat lijkt de wereld dan toch vredig) sprak ik met onderzoeker veiligheidsterrorisme dr. Edwin Bakker (<http://www.clingendael.nl/staff/?id=4>).

Internationaal terrorisme is ons in de afgelopen jaren behoorlijk gaan beheersen. Wat zijn de lange termijn ontwikkelingen en verwachtingen?

De ideologie, de achtergrond van de terroristen is veranderd, maar ook de middelen zijn anders geworden. Het is een zorgwekkende ontwikkeling dat de mogelijkheden om hard toe te slaan toenemen, o.a. door de dodelijkheid van de wapens zoals springstoffen. Heel lang viel er gemiddeld nog niet één dode per aanslag. De laatste jaren neemt het aantal aanslagen met meer dan vijftig of honderd doden echter spectaculair toe. Vóór de aanslag in New York op 11 september 2001 waren dat grote uitzonderingen.

De technische kennis en beschikbaarheid van die middelen is bovendien vergroot, mede door het gebruik van internet en moderne communicatietechnieken. Terroristen gebruiken ICT voor het uitwisselen van gegevens, voor instructies, voor rekrutering, etc. Wat ook veranderd is, is dat je vroeger echt hardcore terroristen had, professionals bijna, die groeiden in zo'n

wereldje. Je ziet nu dat jonge jongens, amateurs, heel snel in zo'n netwerk een functie kunnen krijgen.

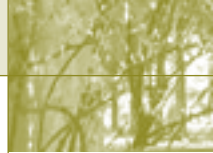
Door internet e.d. kun je mensen snel inschakelen en snel radicaliseren. Dat is al met al natuurlijk geen rooskleurig plaatje.

Wat zijn uw verwachtingen over hoe het zich verder gaat ontwikkelen ...?

Ik denk dat terroristen nog wel iets vaker zullen toeslaan en ik ben wel bang dat het nog verder gaat met onconventionele middelen. Dat zullen nog niet middelen zijn die in één keer een hele stad vernielen, maar wel middelen die de economie behoorlijk plat kunnen leggen. Eén van de oplossingen is, dat we zorgen dat als er iets gebeurt, dat niet alles op zijn kop staat. Je zag in Londen al dat dat kan. Het leven gaat door. We laten ons niet domineren of koeioneren door die terroristen. Het zijn rotzakken en we laten de sociale verhoudingen tussen bevolkingsgroepen daardoor niet verpesten. Dat zal heel lastig zijn, maar ik zie daar wel mogelijkheden om de impact van het terrorisme – en dat is waar het om bedoeld is – sterk te beperken. Daardoor kan het als middel minder interessant worden en kan die hele hype eromheen – en die is er zeker – wat verdwijnen. Die geest moet weer een beetje terug in de fles ... Dan hoop ik natuurlijk niet dat er een soort wapenwedloop ontstaat om nog krachtiger toe te slaan, om toch nog

Ik denk dat terroristen nog wel iets vaker zullen toeslaan en ik ben wel bang dat het nog verder gaat met onconventionele middelen.

tot lokaal

de bedoelde impact te krijgen.

Belangrijkste is natuurlijk om aanslagen te proberen te voorkomen door mensen op tijd te arresteren, door betere samenwerking, betere informatiesystemen en misschien ook door iets aan de voedingsbodem te doen.

Welke doelen beogen die terroristen? Wat willen ze bereiken? Welke ideologie zit daarachter en wanneer zijn ze tevreden?

Dat is heel verschillend. Terroristen zijn in principe niet gek, maar er zijn wel mensen bij die gewoon hun '15 minutes of fame' willen, die gewoon stoer willen zijn. Bij die Hofstadgroep zitten denk ik toch een aantal jongens voor wie de motivatie absoluut niet primair politiek of religieus van aard is, maar meer in hun persoon en persoonlijke omstandigheden zit. In plaats van het losertje te zijn, zijn ze opeens de pionier of de fronttroepen van Allah. Dat klinkt natuurlijk wel aardig. Jason W., zo'n dik jongetje dat gepest wordt op school, is opeens in zijn kringetje dé man die naar Pakistan is geweest en die Kalashnikovs blindelings uit elkaar kan halen ... Op het hoogste niveau van de Osama Bin Ladens lees en hoor je wel eens over wereldheerschappij en ons allemaal willen bekeren tot de islam, maar over het algemeen is het heel defensief: jullie vallen ons aan, wij slaan terug.

Wij vallen hen aan?

Dan doelen ze op Irak, Afghanistan, de Palestijnen e.d. Daarin zien zij toch een poging om de moslims te onderdrukken. Voor ons betekent dit dat we ons de vraag moeten stellen 'Why do they hate us?' Na 11 september

is die vraag al gesteld, ook in Amerika, maar daar is niks mee gedaan. Ik ben geen voorstander van heel veel begrip tonen voor terrorisme, maar we zullen met die vraag toch wel iets moeten doen. Stel dat er een paar onderwerpen zijn waar ze toch een punt hebben. We ontkomen er niet aan om daar in ieder geval naar te kijken en om met die kennis ons voordeel te doen, op de een of andere wijze. Dat Amerika democratie wil brengen in de rest van de wereld is op zich een nobel streven. Daar zitten echt oprechte en positieve, maar misschien wat utopische ideeën achter. Daar waar dat echter leidt tot problemen, zouden we daar kritiek op moeten uiten. Als we kijken naar de gevolgen van het Amerikaanse buitenlandse

'Voor ons betekent dit dat we ons de vraag moeten stellen 'Why do they hate us?'

beleid, dan is dat toch iets waar wij ook in Nederland last van hebben. Daar hebben we last van bij de pomp, daar hebben we last van met mensen als Mohammed B., daar hebben we last van met spanningen tussen moslims en niet-moslims in dit land, etc.

De NAVO en de EU en ook de VN zijn op dat vlak wel in verlegenheid en erg op zoek. Hoe moeten zij zich opstellen nu Amerika zoveel invloed heeft en zo het voortouw neemt?

De VN en andere organisaties zoals de OVSE (de organisatie voor veiligheid en samenwerking in Europa) en in nog sterkere mate NAVO, die met Amerika samenwerken zouden eens goed moeten kijken wat ze nou precies willen, ook met die Amerikanen. Ze zouden ook best wat meer druk op de VS mogen zetten. Dat geldt zeker voor een land als Nederland dat als klein land gebaat is bij het naleven van multilaterale verdragen. Waarom gaan we de NAVO niet zo hervormen, dat het meer onze doelen nastreeft, meer iets van ons is? Een Europesere NAVO. En bij de VN: durf Amerika voor het hoofd te stoten. Andersom gebeurt dat in ieder geval wel. Wees niet het braafste jongetje uit de klas. Denk niet: die Amerikanen hebben nu eenmaal de macht, daar leggen we ons bij neer. Ik vind het echt een verantwoordelijkheid van andere staten om Amerika enigszins in toom te houden.

De NAVO probeert zichzelf nog wel te bewijzen als een zelfstandige factor, maar loopt de laatste jaren eigenlijk altijd achter Amerika aan.

De NAVO is natuurlijk heel erg op zoek en ja, eigenlijk is de NAVO na de Irak-crisis helemaal buiten beeld als belangrijke speler in het veiligheidsspel.

Komt dat omdat landen als Engeland en Duitsland in die Irak-crisis zo diametraal tegenover elkaar stonden?

Ja, en binnen Europa is dat natuurlijk ook het geval. Men is zoekende. De NAVO heeft wel wat antwoorden gevonden, bijvoorbeeld in Afghanistan. Het blijft zonder twijfel dat de NAVO de enige multilaterale verdrags- of veiligheidsorganisatie is die echt over de instrumenten beschikt om gezamenlijke acties te ondernemen en ervaring heeft met gemeenschappelijke oefeningen. Europa doet zijn best. Vooral Frankrijk als niet-NAVO-land doet zijn best, om dat in de Europese Unie te creëren, met European Battle groups en dat soort zaken. Maar dat blijft iets waar de NAVO een voorsprong heeft. Het is afwachten tot de volgende crisis om te kijken waar de NAVO staat en wat de landen er nog mee willen. Ik heb het idee dat de NAVO in heel veel landen niet meer zo in is. Ik denk dat de toekomst van de NAVO in belangrijke mate ook bepaald wordt door wat Amerika nog met de NAVO wil. Ik voorzie wel een meer Europese NAVO.

Ik denk dat de toekomst van de NAVO in belangrijke mate ook bepaald wordt door wat Amerika nog met de NAVO wil. Ik voorzie wel een meer Europese NAVO.

Welke prioriteiten zou de NAVO moeten kiezen?

Laat de NAVO zorgen dat het een organisatie is die krachten kan bundelen, bepaalde eenheden bij elkaar kan krijgen en commando kan voeren. Die organisatorische kant, daar zou ik heel graag op willen wijzen. Dat is de kracht van de NAVO. Als het gaat om coördinatie van acties moeten men niet om die NAVO heen kunnen. De EU probeert militair gezien wel wat, maar waar staan de headquarters en wie neemt de leiding?

Maar hoe verhouden die Battle Groups van de EU zich tot die nieuwe NATO Response Forces. Is de EU wel goed bezig om ook zulke militaire ambities te willen hebben?

Het is toch wel goed dat Europa dat doet, mogelijk om het uiteindelijk te integreren in een soort NAVO-EU structuur, of in een Europese NAVO-structuur. Er zitten natuurlijk wat haken en ogen aan, ook voor Nederland. Kunnen we in beide participeren? En hebben we de capaciteit daarvoor? Krijgen mensen straks twee petten op? Op zich is de Nederlandse krijgsmacht nog altijd wel zo groot dat je in beide zou kunnen participeren. Er zijn overigens nu al situaties, bijvoorbeeld in Joegoslavië, waarin de EU

bepaalde taken van de NAVO overneemt.

Het blijft natuurlijk heel complex, want niet alle EU-landen zijn NAVO-landen, en niet alle NAVO-landen zitten in de EU. Met de uitbreiding van de EU en de uitbreiding van de NAVO is dat nog complexer geworden.

Ik vermoed dat het toch steeds meer naar een Europese samenwerking gaat waarbij de NAVO de organisatie is om ook dat contact met Canada en de Verenigde Staten te regelen. Afhankelijk van de aard en locatie van de crisis zal er al dan niet de noodzaak zijn om de Amerikanen erbij te betrekken. Of andersom: voor Amerika om de Europeanen erbij te betrekken.

Ik denk dat bij de Europese samenwerking de Duitsers en de Fransen de leiding hebben en in de NAVO eerder de Britten en de Amerikanen. Frankrijk neemt natuurlijk een wat vreemde positie in, omdat het wel bij de EU, maar niet in de NAVO zit. Dus de initiatieven die op het Europese EU-militaire vlak spelen, komen uit een andere hoek dan bij de NAVO. Er zijn gewoon verschillende belangen van staten. Het gaat wel bij elkaar komen, maar langzaam. Voor Groot-Brittannië en Nederland is het heel strategisch om de Amerikanen erbij te betrekken, o.a. om de dominantie van Frankrijk en Duitsland te beperken. Zo hebben alle landen wel een reden om iets met de NAVO te willen of juist heel erg in te zetten op de EU.

Heeft de NAVO een rol als het gaat om de aanpak van terrorisme?

Ja, dat denk ik wel, al is het beperkt. Sowieso is de militaire component van terreurbestrijding relatief klein. Ook hierbij is de NAVO vooral een organisatie die 'hardware' kan organiseren. Als je bijvoorbeeld kijkt naar het allergeest scenario, de inzet van onconventionele wapens door terroristen - vuile bommen, chemische wapens, dat soort dingen - dan is de NAVO het meest van alle organisaties in staat om snel uit het bestand van al die NAVO-landen die eenheden te halen die bijstand kunnen leveren. Heel veel ex-communistische landen als Tsjechoë en Slowakije hebben bijvoorbeeld veel snuffelwagens en capaciteiten voor detoxinatie. Bij crises die buiten Europa liggen, ligt de NAVO sowieso meer voor de hand dan de EU.

Hoe is de EU momenteel bezig met terrorismebestrijding of wat zouden ze meer moeten doen?

De EU zit meer op het niet-militaire vlak en kijkt meer naar politieke en sociale aspecten. De samenwerking tussen justitie en politie gaat steeds beter. Hier in Den Haag zitten Europol en Eurojust. Dat is ook niet onbelangrijk. Dat gaat dan om grensoverschrijdende onderzoeken van procureurs generaal, openbaar ministeries e.d. Helaas lopen we nog achter op de terroristen. Het is nog steeds zo dat criminelen minder last van grenzen hebben dan Europese instanties, maar het gaat beter. Al vind ik dat er over Europol nogal eens te juichend gedaan wordt.

In de praktijk is de capaciteit gering en is ook de bereidheid om informatie echt te delen zonder dat een land daar zelf direct voordeel uit haalt, erg gering. Het gaat beter, maar we moeten wel kritisch zijn over het tempo en de bereidheid van individuele staten om daaraan mee te doen.

Laten we even naar Nederland gaan. Bij die NATO Response Forces en EU Battle groups worden steeds meer meerjarenplanningen gebruikt. Er wordt steeds meer op bovennationaal niveau geregeld. En dan is de vraag: wat kunnen we daar als Nederland nog als eigen inbreng of eigen inzet aan bijdragen? En vervolgens: is de manier waarop het Nederlandse parlement daar nu over beslist o.a. met het toetsingskader wel voldoende?

Er ontstaat inderdaad onduidelijkheid rond dat toetsingskader. Bij die nieuwe NATO- en EU-initiatieven moeten we troepen in principe beschikbaar stellen. Dan gaat het erom dat ze heel snel ingezet worden. Wij hebben in Nederland een parlement waarin we elke keer nog ja of nee kunnen zeggen. We kunnen ons afvragen of het wel een goed idee is dat het parlement tot in relatief detail zeggenschap heeft over de inzet van militaire middelen.

Is daar dan ook een fundamenteel debat over nodig?

Ja, maar als het om dat soort dingen gaat, is het parlement niet altijd bereid om een fundamenteel debat te voeren. Misschien individuele partijen en wat kleinere partijen wel, maar de meerderheid niet. Ik vind de Nederlandse Kamer sowieso niet echt een hele goede debating club. Het is altijd wel reageren op, kamervragen stellen over, achter de feiten aanlopen, maar daardoor worden vaak de principiële vragen niet gesteld. En als ze gesteld worden, de ChristenUnie is daar wel relatief sterk in, dan wordt daar, niet zoveel mee gedaan.

Ik kan me nog herinneren dat Groen Links een paar jaar geleden een interessante vraag stelde in het kader van het debat over de defensiebegroting: "Wat verwachten we nou eigenlijk van die krijgsmacht?" Dat vond ik wel een sterk punt. Vanuit de verwachtingen gaan kijken naar de middelen: wat hebben we voor bepaalde taken nodig? En op basis daarvan in de begroting op bepaalde punten gaan snijden of juist investeren. Dat lijkt me beter dan elke keer weer die kaasschaafmethode te hanteren. De praktijk is dat alle kabinetten sinds 1990 hebben bezuinigd op Defensie, zonder de wens om alles te kunnen

en emanciperen. Begin nou eerst maar eens met die mensen te accepteren.

Zei u nou ook dat dat toetsingskader weer eens aan herziening toe is?

Ja, dat moet goed bekeken worden tegen het licht van afspraken met de NATO Response Forces en de EU Battle Groups. In hoeverre is het toetsingskader nog hanteerbaar? Moet het parlement wel zoveel controle hebben als het nu heeft? Zo ja, dan moeten we bekijken wat voor potentiële fricties de inzet van die eenheden op kan gaan leveren en of we onze internationale afspraken nog wel na kunnen komen.

We moeten in ieder geval niet formeel allerlei regels in stand houden waarvan we weten dat ze in de praktijk niet werken. Want daar bedriegen we de burger mee en ook onszelf.

Wat voor rol heeft het Nederlandse leger? Welke kant zou het op moeten, zowel als je kijkt naar ontwikkelingen van de NAVO als onze bijdrage in de internationale strijd tegen het terrorisme?

In de toekomst zal de krijgsmacht waarschijnlijk niet op die Poolse of Duitse laagvlakte ingezet worden, maar eerder voor de kust van Sierra Leone, Somalië, om een humanitaire missie te ondersteunen of in een staat die gefaald heeft, die uiteengevallen is, 'law and order' te herstellen. De middelen zijn echter beperkt, dus we kunnen niet alles. We moeten dus durven te specialiseren. Dat betekent ook dat als er ergens een conflict is en we kunnen juist daar een belangrijke bijdrage leveren, we ook bereid moeten zijn deze middelen in te zetten.

Daarvoor moeten we met sommige landen, 'like-minded nations' zoals België of Noorwegen, afspraken maken: als jullie nou op dit terrein meer inzetten, dan zetten wij meer op dat vlak in. Wij moeten ons bijvoorbeeld afvragen: moeten we nog wel onderzeeboten hebben? Misschien kan het Verenigd Koninkrijk die taak beter uitvoeren. Dan kunnen wij ons beter richten op mijnen vegen. En moeten we al onze F16's houden? Dat zijn allemaal heikele issues natuurlijk. Elk krijgsmachtonderdeel wil liever alles bewaren, maar we moeten op een gegeven moment wel durven om iets te schrappen. We zouden op andere terreinen daarentegen meer moeten doen, bijvoorbeeld aan 'air lift capacity' (het vervoer en de bevoorradings van troepen). Daar is echt een schreeuwend gebrek aan in Europa. We zijn nu op dit vlak nog sterk afhankelijk van de Amerikanen.

Waar blijft de VN in dit alles?

De VN-Veiligheidsraad is nog steeds heel belangrijk en wordt misschien nog belangrijker. Uiteindelijk is het de enige instantie die legitimiteit aan een bepaald optreden kan geven. Ook de Amerikanen kunnen daar niet omheen. Vaak wordt er - bijvoorbeeld bij Kosovo en Irak - toch altijd

Ik vind de Nederlandse Kamer sowieso niet echt een hele goede debating club.

doen te laten varen.

Het lijkt er op dat veel mensen de moslims hun bestaan hier niet gunnen. Ze moeten zo snel mogelijk integreren

gepoogd om het achteraf nog weer recht te breien, om er alsnog met de VN uit te komen. Dat geeft toch wel aan dat de goedkeuring van de Veiligheidsraad uiteindelijk zelfs de grootmacht Amerika niet onberoerd laat.

Wat vindt u verder nog belangrijk als het gaat om terrorisme?

Het is belangrijk om vast te stellen, dat terrorisme ook lokaal speelt. Het is een internationaal verschijnsel, maar een aanslag of juist de rekrutering van terroristen vindt natuurlijk altijd ergens plaats. Ook al klinkt "Al Qaida" en "islamitisch terrorisme" heel mondiaal en al zijn New

Ook al klinkt "Al Qaida" en "islamitisch terrorisme" heel mondiaal en al zijn New York, Bali en Madrid ver weg, het gebeurt natuurlijk ook gewoon in Uden en Amsterdam.

York, Bali en Madrid ver weg, het gebeurt natuurlijk ook gewoon in Uden en Amsterdam. Terrorisme moet niet alleen op nationaal of internationaal niveau aangepakt worden, maar ook op lokaal niveau moet er goed over nagedacht worden.

met dat terrorisme-aspect erbij?

Allereerst moeten mensen die veel met islamitische groepen te maken hebben - politie, sociale diensten, woningbouwcorporaties, scholen - meer inzicht krijgen in radicaliseringsprocessen. Hoe voorkomen we dat bepaalde groepen gemarginaliseerd raken? Hoe voorkom ik radicalisering? Hoe staat het met discriminatie binnen de lokale samenleving? Wat tolereren we in onze gemeente nu wel en wat tolereren we niet? Hoe krijg ik de islamitische gemeenschappen zover dat ze op tijd iets rapporteren als er iets mis is met meneer X of Y? Wat is wel de moeite waard om te rapporteren, wat niet? Wanneer moet er ingegrepen worden? En als er iets fout gaat in mijn dorp of stad, hoe reageer ik daarop? Heb ik snel de juiste mensen bij elkaar om de boel een beetje te dempen? Of gaat het helemaal uit de klauwen lopen? Hoe bewaar ik de vrede als er iets gebeurt?

Dat kan gaan om een aanslag of een reactie op een aanslag, of om een Turkse winkel die in brand is gestoken of een school of een kerk die is aangevallen. Dat gebeurt helaas en is beslist geen ver-van-mijn-bed-show. Denk aan Uden, waar CNN op de stoep stond. Zijn middelgrote gemeenten in staat om opdringerige internationale pers te woord te staan? Zeker grote en middelgrote gemeenten zullen daar echt goed over moeten nadenken. Vooral communicatiestrategieën zijn erg belangrijk. Terrorisme heeft tot doel om impact te veroorzaken. Hoe voorkomen we nou dat dat gebeurt? Gaat de wethouder vitten op de burgemeester en gaat de burgemeester weer vitten op de minister? Gaat de woordvoerder van de politie iets anders zeggen dan de woordvoerder van de gemeente waardoor er allerlei onduidelijkheid ontstaat? Gaat de burgemeester zo snel mogelijk met de woordvoerder van de moslimgemeenschap in beeld? Of ligt die woordvoerder heel slecht bij die en die groepen? Over al dit soort vragen zou lokaal eens goed nagedacht moeten worden.

LANDGOED

CLINGENDAEL

Hoe ziet dat eruit, een lokaal veiligheidsbeleid

Bestrijding van terrorisme: een zaak van lange adem

Door drs. A.H.Poelman, voormalig directeur van de Groen van Prinsterer Stichting van het GPV, momenteel werkzaam bij het Ministerie van Binnenlandse Zaken

Nog maar ruim vijftien jaar geleden zag de politieke en geografische wereld er heel anders uit dan nu. Onder president Gorbatsjov was de Sovjet-Unie langzaam maar zeker onder haar eigen gewicht bezweken. De Berlijnse Muur was al lang beklad maar uiteindelijk werd ze zelfs geheel ontmanteld. Economische sleutelwoorden waren 'marktwerking' en 'flexibilisering'. Kenmerk van de eerste periode na de val van de Muur was optimisme.

In de jaren negentig werden de grote staande legers langzaam maar zeker vervangen door snelle interventiemachten. In plaats van massaliteit kwaliteit. Geen dienstplicht meer maar een 'hoogstaande professionele en getrainde soldaat'. De doctrines van de Koude Oorlog met tankslagen op de Lüneburger Heide werden vervangen door theorieën waarin kleinschalige conflicten door middel van snelle interventies zouden worden opgelost.

De dreiging van een grootscheepse nucleaire oorlog was gelukkig van de baan. Terwijl in het midden van de jaren tachtig grote delen van het Nederlandse volk nog te hoop liepen tegen de stationering van nieuwe kruisvluchtwapens bleken ze ongeveer vijf jaar later compleet overbodig te zijn geworden.

Het kan snel verkeren.

Ideologisch was het communisme failliet en het verloor na de val van de Sovjet-Unie ook snel zijn status in die landen waar de Sovjet Unie om strategische redenen zich gepresenteerd had. Volgens de Amerikaanse filosoof Fukuyama waren de siamese tweeling liberalisme en kapitalisme als overwinnaars uit de Koude Oorlog gekomen. De enig denkbare economische ordening was die van de vrije markt gebleken. De enig denkbare ordening van het politieke systeem was het liberalisme. De staat is neutraal, de burger kan zijn eigen gang gaan zolang hij maar niet te dicht in de buurt komt van de neus van zijn buurman. "The freedom to move your hands is reached by the distance to your neighbours nose."

Het zag er zonnig uit aan het begin van de jaren negentig. Economisch en politiek. De inval van Saddam Hoessein in Irak aan het begin van de jaren negentig werd toch eigen-

lijk gezien als een rebelse actie van een man die nog niet helemaal begrepen had dat de wereld veranderd was. In eendrachtigheid werd hij door een regenboogcoalitie uit Koeweit verjaagd, onder leiding van de Verenigde Staten. Dat wel. Want er was nog maar één supermacht.

En het terrorisme? Het was er wel, maar werd als een randverschijnsel beschouwd. Iran, Syrië, Libië, Noord-Korea werden er van beschuldigd het internationale terrorisme te steunen maar van Osama bin Laden had nog niemand gehoord. Weliswaar was president Sadat van Egypte in 1980 door islamitische fundamentalisten vermoord, maar de signalen van een islamitisch fundamentalisme dat de harten veroverde van talrijke moslims waren kennelijk nog niet zo alarmerend dat ze werden opgemerkt in het Westen.

De verandering

Op 11 september 2001 boren twee vliegtuigen zich in de twee torens van het World Trade Centre in New York. Een ander toestel stort zich op het Pentagon en een vierde toestel, waarschijnlijk onderweg naar het Witte Huis in Washington, bereikt dat doel niet en stort neer in Pennsylvania, nadat passagiers de kapers hebben aangevallen. De beelden van de twee inzakkende torens bereiken vervolgens miljoenen mensen over de gehele aarde en worden met ontzetting, maar op sommige plaatsen in de wereld ook met gejuich begroet. Het lijkt of daarmee de droom van een nieuwe wereld in één geweldige klap teniet wordt gedaan. Er is een nieuwe vijand opgestaan. Het islamitisch fundamentalisme, gepersonifieerd in de persoon van Bin Laden, wordt staatsvijand nummer één

van de Verenigde Staten.

Het wordt een schimmig gevecht aangezien de meest zichtbare en omnipresente staat in de wereld het moet opnemen tegen een tegenstander die gebaat is bij kleine cellen, onzichtbaarheid, codes, het ontbreken van duidelijke verbanden en structuren en vooral aanwezig is in de harten van de volgelingen. Het is alsof je een kruisraket op een mug afstuurt.

De Verenigde Staten vallen Afghanistan en later Irak binnen met behulp van enkele bondgenoten en verjagen de Taliban resp. Saddam Hoessein. Als antwoord vindt er een reeks van aanslagen plaats over de gehele wereld die toegeschreven worden aan 'Al Qaida' of sympathisanten ervan. De meest bloedige vindt in Europa plaats (Madrid maart 2004). Het voorlopig laatste dieptepunt is de aanslag in Londen (juli 2005) waarbij meer dan zestig personen de dood vinden in metro en bus. Het ziet er niet naar

Een tegenstander die gebaat is bij kleine cellen, onzichtbaarheid, codes, het ontbreken van duidelijke verbanden en structuren en vooral aanwezig is in de harten van de volgelingen.

uit dat dit de laatste aanslag zal zijn.

Nederland tussen droom en daadkracht.

Ondanks '9-11' is Nederland mentaal tot ongeveer 2003 het land van 'dat gebeurt hier niet'. We zijn een klein land, gehecht aan een wezenlijke rol voor de Verenigde Naties en zijn, afgezien van de Molukse kapingen in de jaren zeventig, ook nooit echt getroffen door terrorisme. Alhoewel de beelden uit de Verenigde Staten ook hier met ontzetting worden gadeslagen, lijkt het besef dat ook Nederland een potentieel doelwit kan zijn dan ook niet echt in de harten door te dringen. Weliswaar is Nederland op 6 mei 2002 geconfronteerd geweest met de eerste politieke moord (op Pim Fortuyn) sedert de lynchpartij van de gebroeders Witt in 1672, maar de oorzaak daarvan had weliswaar met extremisme van doen maar niet met

moslimfundamentalisme.

Het lijkt er echter op alsof voor Nederland de moord op Theo van Gogh (2-11-2004) ('eleven two') het 'nine eleven' voor Nederland betekende. Voor het eerst werd Nederland 'unvervroren' geconfronteerd met de uitwas van een religieus gefundeerde overtuiging waarin het doden van tegenstanders van de islam als een rechtvaardige en legitieme daad wordt gezien. De spanningen lopen hoog op, het lijkt erop alsof decennia van integratiebeleid door één moord worden weggespoeld. De publieke sfeer slaat om en de onderhuidse spanningen en tegenstellingen komen opeens scherp aan de oppervlakte. Ook in Nederland krijgen belangrijke politici nu permanente bescherming en bestaat er een stelsel van bewaken en beveiligen voor personen en belangrijke objecten. De angst sijpelt weliswaar nog niet door in het dagelijkse leven, maar in de hoofden van veel politici leeft inmiddels wel het idee dat een al te scherpe aanval op de islam je wel eens je nek kan kosten. Het publieke debat wordt ook scherper. De toon komt een octaaf hoger te liggen en de roep om alles wat überhaupt met religie te maken heeft uit het publieke domein te verbannen lijkt meer dan ooit in goede aarde te vallen. Het kost ook de media moeite om de juiste toon te vinden. Zo wordt een arrestatie in de Antheunisstraat in Den Haag live in de media verslagen alsof er een mega-anti-terroristen-operatie aan de

De roep om alles wat überhaupt met religie te maken heeft uit het publieke domein te verbannen lijkt meer dan ooit in goede aarde te vallen.

gang is. Het Nederland van 2005 heeft in luttele tijd een omslag doorgemaakt.

Het beleid

Terrorisme raakt aan de zenuw van de staat. Het doden van burgers door anderen dan de overheid is een misdaad die de overheid niet ongestraft kan laten. Het scheppen van veiligheid is een kernfunctie van de staat en de afgelopen jaren hebben ook in Nederland laten zien hoezeer de overheid daarop wordt afgerekend.

De regering kon dan ook onmogelijk doen alsof er niets was gebeurd. Ook het huidige kabinet kondigde maatregelen af die een aanzienlijke aanscherping betekenen van het beleid. Dat beleid is gebaseerd op twee sporen. Enerzijds het strafrechtelijke, anderzijds het wat 'softere' spoor van aanpak van de radicalisering onder moslims. Het eerste spoor vindt zijn vertaling in de aanpassing van de strafwet, de verhoging van de repressie. Was het voorheen zo dat terroristische activiteiten werden gestraft onder het regime van de 'normale' strafrechtelijke bepalingen, nu is het zo dat terrorisme als een apart misdrijf

in de strafwet wordt vermeld.

Voorts zijn ook enkele voorbereidingshandelingen waar- bij het oogmerk het plegen van een terroristische daad is strafbaar gesteld. Ook zijn bij enkele strafbare feiten de strafmaten verhoogd.

Onder het repressieve element reken ik ook de personele uitbreiding van zowel de AIVD als van de onderdelen van politie die zich bezig houden met terrorismebestrijding. Daarnaast wil de regering terrorisme bestrijden door radicalisering tegen te gaan. Daartoe moeten de contac- ten met de moskeeën en met name de imams worden aangehaald. Zij zijn immers de geestelijke leiders binnen de islamitische gemeenschap en verantwoordelijk voor de theologische inhoud van de boodschap. De regering wil door de banden met de imams aan te halen niet alleen voorkomen dat het radicale gedachtegoed de kans krijgt zich te verspreiden, maar ook bewerkstelligen dat imams zelf alert worden op radicale predikers binnen moskeeën en op den duur zelfs bereid zullen zijn de Nederlandse overheid op dit soort lieden te attenderen.

De regering is verder vast van plan onwillige predikers die er in haar ogen te radicale opvattingen op na houden het land uit te zetten. Of, indien het geestelijken betreft die uit het buitenland naar Nederland komen, hen de toegang te weigeren. Om dat te kunnen effectueren moet natuurlijk wel bekend zijn welke denkbeelden zo'n geestelijke er op nahoudt en of zijn identiteit wel met zekerheid kan worden vastgesteld. Voorts wordt bekeken in hoeverre ook andere instrumenten (opschorten van subsidies) behulpzaam kunnen zijn bij het tegengaan van radicaliseringstendensen onder islamitische jongeren. Ook in de structuur van de terrorismebestrijding is één en ander verandert. De Minister van Justitie heeft de zgn 'doorzettingsmacht' gekregen indien er sprake is van een dreigende aanslag en snel handelen geboden is. Teneinde het geheel van de terrorismebestrijding te coördineren is er een Nationale Coördinator Terrorismebestrijding ingesteld die, alweer ondersteund door zestig mensen, het geheel van de bestrijding van het terrorisme moet coördineren.

De lange adem

Cynische lieden stellen de vraag of, indien er sprake is van weer een nieuwe voornemen van de overheid 'er sprake is van beleid of dat er misschien is nagedacht'. Een dergelijke sombere opvatting over wat de overheid voor elkaar krijgt is bij de bestrijding van terrorisme niet aan de orde. De voornaamste reden is misschien wel dat er wel degelijk successen worden geboekt bij de bestrijding van terrorisme.

Valkuilen

Toch is bestrijding van terrorisme geen zaak van gemak- kelijke slogans en oplossingen van de korte termijn en zijn er enkele valkuilen waar men bij de bestrijding van

terrorismisme gemakkelijk in kan vallen.

Eén van de eerste valkuilen is dat bestrijding van ter- rorisme een zaak zou zijn van het steeds weer opnieuw scheppen van bureaucratische instituties. Het gemak waarmee in de Haagse politiek soms wordt overgegaan tot het scheppen van alweer een nieuw bureau met dito omvang ambtenaren in de overtuiging dat daarmee ter- rorisme wordt bestreden is soms verbluffend. Het schrij- nende is dat men zich dan vervolgens niet meer bekom- mert om de uitvoering terwijl juist in toenemende mate de uitvoering voor grote problemen zorgt. Dat is niet alleen zo wanneer terrorisme bestrijding in het geding is, dit gebeurt ook bij grote en minder grote operaties zoals het zorgstelsel en declaraties van specialisten. De Haagse werkelijkheid en de praktijk lopen soms mijlenver uit elkaar. Het is volgens mij nog steeds één van de hoofdoor- zaken voor het heersende wantrouwen van burgers in de politiek.

Niet alleen het oprichten van weer nieuwe instituten is een valkuil, ook de slagkracht van organisaties zelf kan worden uitgehold door allerlei bureaucratische vereisten. Politie en AIVD worden in toenemende mate geconfron- teerd met enerzijds een hoger verwachtingspatroon ten aanzien van de te leveren prestaties terwijl anderzijds steeds meer tijd moet worden gestoken in bureaucrati- sche verantwoording waarvan de zin op de werkvloer niet wordt ingezien en waar men merkwaardig genoeg zelfs niet op wordt aangesproken. In het verlengde hiervan kan men zich zelfs afvragen of meer personeel ook heeft bete- kent dat daadwerkelijk meer tijd kan worden gestoken in de opsporing van terroristen.

Radicalisering

Bestrijding van terrorisme is inhoudelijk gezien een zaak van de lange adem en niet van de korte kreet. Het isla- mitisch fundamentalisme dat de voedingsbodem vormt voor degenen die de aanslag plegen mag dan mede zijn oorzaak vinden in achterstelling en discriminatie, het ver- schilt wel degelijk van de andere vormen van terrorisme in diepgang en strekking. Zodra immers een religieus gefundeerde overtuiging postvat waarin het doden van mensen om religieuze redenen gerechtvaardigd zou zijn (mits voldaan is aan de formele vereisten van een fatwa e.d.) zal het extra moeilijk zijn de verkondigers van dergelijke opvattingen van het tegendeel te overtuigen. Wat dat betreft is enige scepsis op zijn plaats ten opzichte van het tweede spoor waarin de regering het radicalise- ringsproces wil terugdringen door het leggen van allerlei contacten. Dit is weliswaar goedbedoeld, maar de effec- tiviteit ervan is naar verwachting gering. Degenen die immers vanuit de Nederlandse overheid de contacten wil- len leggen zijn immers bijvoorbaat al kansloos aangezien zij in de ogen van de gewelddadige islam behoren tot een samenleving die a priori verwerpelijk is. Meer heil valt te verwachten van een beweging vanuit

de islam zelf waarin het gebruik van geweld met een beroep op de Koran wordt veroordeeld. Een dergelijke beweging heeft zich immers ook binnen het christendom voorgedaan, waar binnen de Reformatie ook langzamerhand het inzicht rees dat het gebruik van geweld bij de verspreiding van het Evangelie allerminst gewettigd is omdat kerk en staat twee verschillende instituties zijn met eigensoortige taken en bevoegdheden.

Grenzeloos

Het vereiste van een lange adem heeft als keerzijde het betrachten van geduld. Terroristen zijn immers niet gewend naam, adres en gewenste datum van arrestatie bij een aanslag achter te laten. En het beeld alsof de AIVD gevuld zou zijn met James Bonds is al helemaal bezijden de werkelijkheid. Aanslagen voorkomen is een zaak van puzzelstukjes geduldig bij elkaar leggen, waarbij de stukjes zelf veelal op verschillende manieren kunnen worden geïnterpreteerd. Met het wegvallen van de grenzen in Europa en de sterk toegenomen mobiliteit is het vaak ook uiterst lastig personen te traceren en te identificeren. Bovendien kunnen terroristen gebruik maken van de allochtone gemeenschappen in de vaak grotere steden voor een tijdelijke onderduik of om juist in relatieve rust een aanslag te kunnen voorbereiden.

De keren dat een veiligheids- of inlichtingendienst geconfronteerd wordt met een duidelijke aanwijzing omtrent tijdstip en doel van een aanslag zijn dan ook op de vingers van één hand te tellen.

Informatie

Een heikel punt betreft altijd de uitwisseling van informatie, niet alleen tussen overheidsdiensten onderling, maar ook binnen de Europese Unie of zelfs wereldwijd. Naar hun taak en aard zijn veiligheidsdiensten er immers juist op uit informatie te verzamelen die gebruikt kan worden ten behoeve van de veiligheid van de staat. Dat betekent dus ook dat met gevonden informatie altijd voorzichtig moet worden omgesprongen. Daar zijn verschillende redenen voor aan te wijzen.

Allereerst kan exploitatie van informatie het leven van informanten of agenten in gevaar brengen.

In de tweede plaats kan een veiligheidsdienst het zich niet veroorloven onjuiste informatie te exploiteren. Het zou de geloofwaardigheid van een dienst op den duur schaden indien de politie bij wijze van spreken voortdurend op het verkeerde adres zou binnenvallen. In de derde plaats dient er altijd, in samenspraak met de betrokken minister, een afweging plaats te vinden wanneer tot handelen moet worden overgegaan. Een vroegtijdige verstoring zou wel eens tot gevolg kunnen hebben dat een resterend deel van een terroristennetwerk alsnog de dans weet te ontspringen. Het kost in de regel grote moeite dergelijke elementen opnieuw te traceren en 'onder controle te stellen'.

Het vereiste van een lange adem heeft als keerzijde het betrachten van geduld.

Welke samenleving?

We begonnen dit artikel met een schets van de internationale situatie aan het begin van de jaren negentig van de 20e eeuw. Een geest van optimisme en van vooruitgang na de sombere en dreigende jaren tachtig spreidde zich uit over West Europa en de Verenigde Staten. De Koude Oorlog was voorbij en de brede aanpak van de Verenigde Staten bij de aanpak van nieuwe dreigingen was veelbelovend.

Medio 2005 is er van dit optimisme niet veel meer over. Niet alleen economisch gezien bevindt de westerse wereld zich in een dip, ook in politiek opzicht hebben de herhaalde aanslagen op zijn minst gezorgd voor verwarring en angst. Internationaal gezien is het optimisme verdwenen. De Verenigde Staten worden langzaam maar zeker in een Iraaks moeras gezogen en het terrorisme is een Medusa met vele koppen geworden.

Angst

Toch kan men zich afvragen of er nu zoveel reden is voor die angst. Uiteraard werken aanslagen in metro's en bussen angst in de hand. Het is anderzijds verwonderlijk hoe snel een samenleving kennelijk weer de draad kan oppakken en mensen bereid zijn die angst voor lief te nemen. De kans om getroffen te worden is in veler ogen nog altijd veel geringer dan het nadeel dat men ondervindt door niet gebruik te maken van trein of metro. Het dagelijkse leven moet nu eenmaal doorgaan. De drang om het natuurlijke ritme op te pakken is erg sterk. Kortom, de veerkracht van samenlevingen moet niet worden onderschat.

Voorts hebben de aanslagen in Madrid en Londen, hoe gruwelijk ook, nog niet de frequentie die in landen als Israël en Irak heeft bestaan of bestaat. Zelfs in Israël is er nog geen sprake van grootscheepse ontwrichting alhoewel de tol aldaar op enkele gebieden (menselijk leed, economische offers) relatief groot valt te noemen. Kennelijk kan een samenleving veel verdragen alvorens terrorisme daadwerkelijk succes zal hebben.

Open society

De kernvraag die in de reactie op terrorisme naar voren moet komen, zowel nationaal als internationaal, is die naar het type samenleving dat men wenst. Daar dienen politici antwoord op te geven, want het is bij uitstek immers een politieke vraag. Tot op welke hoogte willen we de 'open society' omvormen tot een bastion gevuld met camera's en computers die leeggehaald kunnen wor-

den zonder dat de eigenaar dat weet? En is het niet beter een discussie over 'shoot to kill' bevoegdheden van de politie te voeren vóórdat de noodzaak van een dergelijke situatie is ontstaan? Is veiligheid ook in zekere zin niet 'cultureel' bepaald als we kijken naar de soms overspannen wijze waarop de Amerikaanse overheid inhoud geeft aan bestrijding van terrorisme? Samengevat, hoe verhouden doel en middel zich tot elkaar en welke mate van proportionaliteit moet in acht worden genomen? Welke sectoren moeten met voorrang worden aangesloten op het Nationale Alerteringssysteem en waarom? Dit zijn bij uitstek vragen waar het Nederlandse parlement een antwoord op zou moeten geven. Op de langere termijn biedt dat een betere bijdrage aan de bestrijding van terrorisme omdat een antwoord op dergelijke vragen een kader schept waarbinnen zowel politie als inlichtingen- en veiligheidsdiensten hun werk kunnen doen.

Media

Ook voor de media blijft er overigens stof tot bezinnen over. Een meer terughoudende aanpak van incidenten zou er toe kunnen bijdragen dat het gevoel van onveiligheid niet groter wordt dan noodzakelijk is. Men dient zich daarbij wel te realiseren dat juist het creëren van angst één van de doelstellingen is van degenen die de aanslagen plegen. En angst blijft onder alle omstandigheden een slechte raadgever.

Proportionaliteit

De aanpak van terrorisme is een aanpak op veel fronten en met bijstelling van inzicht dat onderweg wordt opgedaan. Het is vooral een zaak van proportionaliteit, van fine tuning en van het stellen van de juiste vragen op de juiste momenten door de juiste personen die als het erop aankomt ook hun verantwoordelijkheid durven te nemen. En dat is niet eenvoudig in een context die zowel internationaal als nationaal veel meer is ingesteld op dadendrang dan op proportionaliteit en soms ook wijze terughoudendheid.

Met het wegvallen van de grenzen in Europa en de sterk toegenomen mobiliteit is het vaak ook uiterst lastig personen te traceren en te identificeren.

Hogere uitgaven defensie NAVO-lidstaten

Nieuwsbericht 13-09-2005

NAVO-secretaris Jaap de Hoop Scheffer heeft de lidstaten van de verdragsorganisatie opgeroepen meer geld uit te trekken voor defensie. Volgens de voormalige Nederlandse minister van buitenlandse zaken is de komende jaren meer geld nodig voor vredesmissies en zal de NAVO zich waarschijnlijk actiever gaan bemoeien met de internationale strijd tegen het terrorisme.

De Hoop Scheffer deed zijn oproep op de eerste dag van de bijeenkomst van NAVO-ministers van defensie in Berlijn. Daar werden een groot aantal onderwerpen besproken, waaronder de modernisering van een flink deel van het militaire apparaat van de NAVO en het formuleren van nieuwe doelstellingen.

De NAVO heeft vooral geld nodig voor de opbouw van een snelle-reactiemacht die in oktober 2006 inzetbaar moet zijn.

Waarom bezuinigt u niet liever op defensie of zo?

Door drs. Sijmen Breedveld, van 1983 tot 2004 in dienst bij Defensie

Toen André Rouvoet in het praatprogramma Barend & Van Dorp in september 2004 uitlegde waarom hij niet tegen de bezuinigingen ging demonstreren op het Museumplein, kreeg hij van de interviewers de gratuite en misschien juist daarom zo veelzeggende Pavlov-reactie: “maar meneer Rouvoet, ik begrijp het niet, waarom bezuinigt u dan niet liever op defensie of zo?” Ook de ChristenUnie, die bij de laatste verkiezingen geen bezuinigingen op defensie in haar programma had staan, moet zich kennelijk hiervoor verantwoorden.

Het defensiebudget is al sinds de val van de Berlijnse Muur in 1989 aan een eigen vrije val bezig. Gemeten als percentage van het Bruto Nationaal Product, wat een kengetal oplevert dat de draagkracht van een economie en daarmee ook de solidariteit tussen NAVO-bondgenoten weerspiegelt, daalden de defensieuitgaven van 3,1% in 1989 tot iets meer dan 1,5% in 2004. Dat is een halvering van het percentage in een tijdbestek van 15 jaar. Dat is ook ruim onder het huidige Europese NAVO-gemiddelde van 2%, een besteding waartoe ook de nieuwe Oost-Europese lidstaten van de NAVO opgeroepen worden. En dat voor een land dat leeft van het internationale handelsverkeer en meer dan gemiddeld baat heeft bij stabiliteit elders in de wereld.

Vredesdividend

In het politieke taalgebruik van het eind van de vorige eeuw heet dat ‘het innen van vredes-dividend’. Het is waar: de grote dreiging uit het Oosten is verdwenen. Maar reeds in de Defensienota 1991 moest de Nederlandse regering concluderen dat de Iraakse inval in Koeweit en de oorlog in de Golf de “illusie”¹ van een wereld zonder crises en gewapende conflicten verstoord hadden. Van een wereldwijde “koude” oorlog kwamen we terecht in

een reeks van min of meer lokale “hete” oorlogen. En inmiddels zijn we vele vredes-operaties verder, de laatste jaren bovendien nog aangevuld met (de dreiging van) grootscheepse terroristische aanslagen.

Een opmerkelijke parallel met de bedrijfseconomie dringt zich op. Grote ondernemingen hanteren een dividendbeleid, dat een zekere continuïteit waarborgt, in de wetenschap dat de aandeelhouders daar prijs op stellen. Achtereenvolgende Nederlandse regeringen lijken ook een continu vredesdividendbeleid na te streven: van de prioriteitennota van het derde kabinet-Lubbers, via de hoofdlijnennotitie van Paars, tot de taakstellende bezuinigingen van Balkenende-I, die momenteel nog na-echoën. Tegelijkertijd is het verschil met het bedrijfsleven dat taakstellende bezuinigingen op defensie achteraf plegen te worden onderbouwd, bijvoorbeeld met de Strategische Toekomst Discussie van minister De Grave. In het bedrijfsleven is aan ondernemingen die eerst hun budget bepalen en daarna een bijpassende strategie zoeken doorgaans geen lang leven beschoren. De enorme kapitaalvernietiging bij defensie, met als schrijnendste voorbeeld het afstoten van zes in alle opzichten waardevolle Apache-gevechtshelikopters, waarvan de laatste pas in 2002 was afgeleverd, blijft echter zonder politieke gevolgen.

In het bedrijfsleven is aan ondernemingen die eerst hun budget bepalen en daarna een bijpassende strategie zoeken doorgaans geen lang leven beschoren.

Nieuwe krijgsmacht

Het siert in elk geval de huidige minister van defensie Kamp, dat hij ruiterlijk toegeeft dat de bezuinigingen van het eerste kabinet Balkenende “uitsluitend waren ingegeven door de straffe economische tegenwind”². In 2003 werd door minister Kamp de koers voor de komende jaren uiteengezet. Het doel is om in 2007 een hernieuwd evenwicht tussen omvang, samenstelling en uitrusting van de krijgsmacht en de beschikbare financiële middelen te hebben bereikt. Achteraf werd bij de beschikbare middelen in het regeerakkoord van het eerste kabinet

Balkenende een passende krijgsmacht en een passend ambitie-niveau gezocht. Dit behelsde onder meer het bijna ongemerkt verlagen van het ambitieniveau van vier naar drie vredesoperaties, waarmee deze “ambitie” in evenwicht werd gebracht met de realiteit van het beschikbare budget.

De contouren van de nieuwe krijgsmacht zijn inmiddels (in 2003) geschetst, waarbij tenminste twee trendbreuken zijn opgetreden, die op zich positief te waarderen zijn. Ten eerste is er eindelijk voor gekozen om de kaasschaaf, na meer dan tien jaar intensief gebruik en naarstig zoeken naar doelmatigheidswinst, links te laten liggen. Minister Kamp heeft een aantal ingrijpende keuzes gemaakt en dat was noodzakelijk. Deze keuzes zijn mede afgewogen aan de bestaande materieeltekorten en –overschotten binnen de NAVO en de EU. Ten tweede is een einde gemaakt aan de scheefgroei in de financiële huishouding, waarin de exploitatie een steeds groter deel ging uitmaken van de begroting, ten koste van de noodzakelijke investeringen.

Ondertussen draaien de reorganisaties, die van de laatste bezuinigingen het noodzakelijk gevolg zijn, op volle toeren. Er moet echter nog veel gebeuren tot het beloofde hernieuwd evenwicht in 2007 is bereikt. Met de invoering van een een-hoofdige leiding onder een Commandant Der Strijdkrachten (CDS) op 5 september jongstleden is dit traject nog allerminst afgerond. Niet formeel: als een van de grootste werkgevers van Nederland zo grootscheeps reorganiseert, duurt het even voordat de gewenste personele situatie is bereikt. De afslankingen in personeel gaan dan ook door tot ver in 2007. En ook niet informeel: de nieuwe gewenste “corporate bedrijfscultuur” is ook niet van de een op de andere dag gerealiseerd. In de tussentijd verdient het personeel de waardering van het publiek en de politiek. Niet alleen in de toespraken tijdens een werkbezoek op een verre compound of bij de medailleuitreiking na afloop van een missie. Maar vooral in een consistent beleid. En in een adequaat antwoord op de conclusie van de nieuw aangetreden CDS dat de rek er uit is en je niet langer “gaten met gaten kunt vullen”³.

Personeel

Het personeelsbestand van het ministerie van defensie is tussen 1989 en 2007, mede dankzij de afschaffing van de opkomstplicht, gehalveerd van 130.000 tot 65.000 mensen. Vele trouwe medewerkers, die ooit een baan voor het leven hadden gekozen, hebben inmiddels, vaak met pijn in het hart, elders een goed heenkomen gezocht. Sommigen moeten dat nog steeds doen. Het is intussen relatief eenvoudig bezuinigen op het ministerie van defensie, met zijn doorgaans loyale medewerkers, die niet snel zullen demonstreren op het Malieveld, of publieksacties (kunnen) ondernemen. De bezuinigingen

raken vooral het personeel van defensie zelf, in hun motivatie of in hun werk-gelegenheid. Defensie ontbeert dan ook een eigen achterban of lobbygroep bij de politiek of de media. Slechts incidenteel mobiliseert een economisch zwakkere regio, zoals Twente of de kop van Noord-Holland, steun voor zijn lokale werkgelegenheid. De Koninklijke Vereniging van Marine Officieren wijdde recent een essaywedstrijd aan het veelzeggende thema “Defensie: op zoek naar de sympathie van een onverschillige natie”.⁴ Verschillende scribenten onderscheidden een bij voorkeur incidentgerichte verslaggeving door de media (Srebrenica, fotorolletjes, Eric O, te dure JSF). Daarbuiten weet defensie te weinig te appelleren aan gevoelens van trots van de gemiddelde Nederlander. Reportages over een fregat voor de kust van New Orleans, of zandzakken vullende militairen aan de Maas ten spijt. Te ver of te onbekend. En te snel weer naar de achtergrond verdrongen door die onderwerpen, die direct aan de eigen portemonnee of de eigen veiligheid op straat raken.

De ChristenUnie dient zich er sterk voor te maken dat vooraf taken, ambitie-niveau en bijbehorende middelen worden vastgesteld.

ChristenUnie

De ChristenUnie heeft zich in het verleden consequent positief opgesteld ten opzichte van de krijgsmacht. Die houding verdient voortzetting. En dat betekent vooral waardering voor het loyale personeel dat in moeilijke omstandigheden gevaarlijk werk verricht. Tegelijkertijd houdt dat in dat het niet langer acceptabel is dat defensie als sluitpost op de begroting wordt gehanteerd. De ChristenUnie dient zich er sterk voor te maken dat vooraf taken, ambitie-niveau en bijbehorende middelen worden vastgesteld. Het hernieuwd evenwicht in 2007 is wel het minimum dat van de politiek mag worden gevraagd. Vervolgens dient dat hernieuwd evenwicht ook actief te worden bewaard. Langer dan (het geheugen van) één kabinets-periode en in overeenstemming met onze internationale verplichtingen!

1 Defensienota 1991, pag.5.

2 *Militaire Spectator* 4-2004, pag.198.

3 Generaal Berlijn in de Volkskrant van 11 augustus 2005.

4 Marineblad april 2005 en mei 2005.

Internationale rechtsorde en het beheersen van crises

Door Eimert van Middelkoop

Na de val van de Muur en het wegvallen van de dreiging van het Warschaupact heeft onze krijgsmacht, evenals overigens die van veel andere landen, te kampen gehad met een zekere desoriëntatie. De “vertrouwde” vijand was verdwenen, Nederland leek nauwelijks nog externe dreigingen te kennen, dus wat was nog de ratio van een krijgsmacht. Natuurlijk, niemand heeft in ernst afschaffing bepleit, maar een heroriëntatie en het zoeken van een nieuwe missie waren noodzakelijk. Een neerslag van die discussie is te vinden in de (vernieuwde) tekst van artikel 97 van de Grondwet: “Ten behoeve van de verdediging en ter bescherming van de belangen van het Koninkrijk, alsmede ten behoeve van de handhaving en de bevordering van de internationale rechtsorde, is er een krijgsmacht.” De algemene gedachte was dat het nu vooral om de tweede taak zou gaan. Zo is het ook gegaan, maar de aard van de terroristische dreiging heeft inmiddels ook de eerste taak weer actueel gemaakt.

“Responsibility to protect”

De ChristenUnie heeft altijd positief gestaan tegenover de inzet van onze krijgsmacht in crisisgebieden. Deze houding vloeit voort uit de grondovertuiging dat een natie ook een (mede)verantwoordelijkheid draagt voor de internationale rechtsorde. Het is interessant om op te merken dat recent n.a.v. een gezaghebbend rapport, dat werd geschreven op verzoek van de Secretaris-Generaal van de Verenigde Naties, de notie van “responsibility to protect” ingang heeft gevonden. De kern van deze notie is dat staten niet alleen beschikken over het volkenrechtelijke beginsel van de eigen soevereiniteit, maar dat over die soevereiniteit maar niet naar willekeur mag worden

beschikt. Staten dragen een aansprakelijkheid voor het beschermen van de levens en belangen van burgers en kunnen daarop internationaal dan ook worden aangesproken. In feite gaat het hier om een moderne variant van de taak van de overheid, als verwoord in artikel 36 van de Nederlandse geloofsbelijdenis, dat overheden ervoor moeten zorgen dat burgers “een stil en gerust leven” kunnen leiden.

Natuurlijk, dit creëert nog geen recht op interventie als een staat de rechten van de burgers niet respecteert, maar er is wel een opening geschapen voor de doctrine van de humanitaire interventie. Dat wil zeggen dat een zeer ernstige schending van de rechten van burgers, zoals

in het geval van een “etnische schoonmaak” (Bosnië) of genocide (Rwanda, Darfur), ook als dat een interne zaak is, toch een rechtsgrond kan bieden voor enigerlei vorm van internationale interventie, de militaire niet uitgesloten.

Ervaring met vredesmissies

Kortom, er is meer dan alleen het nationale belang. Er is ook zo iets als een internationale verantwoordelijkheid. Het bevorderen van de internationale rechtsorde kan op verschillende manieren. Van diplomatieke acties via het verstrekken van ontwikkelingsgelden en een actieve participatie in internationale instellingen als de Verenigde Naties tot de beschikbaarstelling van de krijgsmacht. Dat laatste is inmiddels bijna routine geworden. Sinds 1990 hebben Nederlandse militairen deelgenomen aan meer dan 30 missies. Van enkele grote operaties in bijv. het voormalige Joegoslavië, Ethiopië en Eritrea, Cambodja, Irak en Afghanistan tot tal van kleinere operaties overal op de wereld. Het is wonderlijk dat bij al die operaties zo weinig militairen zijn omgekomen. Daartegenover staat wel de schande van Srebrenica (1995), de internationaal geëtaleerde machteloosheid van Dutchbat om Bosnische moslimvluchtelingen te beschermen – zoals was beloofd – tegen de Servische massamoordenaars.

De inzet van onze krijgsmacht, anders dan om redenen van de bescherming van het eigen grondgebied, elders in de wereld is en blijft een soevereine aangelegenheid d.w.z. dat verzoeken tot deelneming van bijvoorbeeld de Secretaris-Generaal van de Verenigde Naties in zelfstandigheid worden gewogen. Dat verplicht wel tot een grote politieke zorgvuldigheid, de inzet van militairen mag nooit een zaak van willekeur zijn. Daarom is op initiatief van de ChristenUnie in het midden van de jaren '90 besloten dat het parlement meer nadrukkelijk bij de besluitvorming wordt betrokken. De grondwet kent als resultaat van dat initiatief inmiddels een parlementair gekoesterde bepaling (artikel 100) die voorschrijft dat het parlement vooraf wordt geïnformeerd over een besluit tot uitzending. Dat geeft i.h.b. de Tweede Kamer de mogelijkheid om als volksvertegenwoordiging medeverantwoordelijkheid te dragen voor een uitzending. Daarnaast is er een zog. Toetsingskader ontwikkeld, deels resultante van opgedane ervaringen uit het recente verleden, dat criteria bevat voor een verantwoorde besluitvorming. Bij elke uitzending moet het kabinet vooraf een aantal zaken duidelijk maken: het mandaat voor de operatie, met welke landen wordt samengewerkt, de commandostructuur, een inschatting van de risico's, de aard van de bewapening, etc.

Meer recent, en dat is ook mede een initiatief van de ChristenUnie, is de aandacht gevestigd op tal van juridische aspecten verbonden aan uitzendingen. Te denken valt aan de relevantie van het humanitaire oorlogsrecht

en de rechtspositie van de militair. De beruchte zaak Eric O., een militair die in Irak een dodelijk schot loste en onmiddellijk door het Openbaar Ministerie werd vervolgd, zette de schijnwerper op een kwetsbare kant van het militaire beroep.

Robuust geweld

De inmiddels verworven internationale ervaring heeft ons bevrijd van een al te naïef beeld van deelneming in zog. vredesoperaties. Onze goede gezindheid, die er toe leidde dat we in het geval van Srebrenica het concept van de “veilige gebieden” omhelsden, is nog geen garantie voor succes. De term “vredesoperaties” is dan ook als te verhuullend vervangen door de term “crisisbeheersingsoperaties”, en terecht. Wie de krijgsmacht inzet moet beseffen dat in sommige conflictsituaties robuust geweld noodzakelijk kan zijn. Wie ergens aan begint, en dat heeft het drama van het voormalige Joegoslavië wel geleerd, moet rekening houden met escalatie, en dus met de inzet van zwaardere middelen.

Er is nog een andere geleerde les en die luidt: ga nooit alleen op expeditie, maar verzeker je van militaire steun en samenwerking van grotere landen. Ideaal is wanneer kan worden samengewerkt met een lid van de Veiligheidsraad. Het probleem van een middelgroot land als Nederland is dat wel zijn militaire bijstand wordt gevraagd, maar dat daar nauwelijks politieke invloed tegenover staat. Die invloed heeft een lid van de Veiligheidsraad wel.

De internationale samenwerking waarin de inzet van onze krijgsmacht een politiek-militaire inbedding krijgt wordt de laatste jaren nog versterkt door de rol die de NAVO en zelfs de Europese Unie gaan spelen met het samenstellen van zog. snelle reactiemachten. De snelle reactiemacht van de NAVO – de NATO Response Force (NRF) – bestaat uit tevoren beschikbaar gestelde en voor gezamenlijke inzet getrainde eenheden van de lidstaten. Deze internationale inbedding-nieuwe-stijl van onze krijgsmacht kan gezien worden als een nieuwe stap in het bij de tijd komen van krijgsmachten, die in onzekerheid waren geraakt over hun missie. Idealiter kunnen deze reactiemachten ingezet worden om bijv. een genocide als die van 1994 in Rwanda te voorkomen of de kop in te drukken. Waar het dan wel op aan komt is de politieke wil om in een voorkomend geval deze eenheden ook daadwerkelijk in te zetten.

De NAVO

Vanuit de politieke visie van de ChristenUnie zijn dit interessante ontwikkelingen. Altijd is door de ChristenUnie (en haar voorgangers) grote waarde gehecht aan militaire samenwerking binnen het Atlantisch bondgenootschap. De NAVO heeft natuurlijk aan oorspronkelijke betekenis verloren na het verdwijnen van het Warschaupact, maar haar betekenis blijft groot. Politiek, omdat het de enige

vorm van geïstitutionaliseerde samenwerking is tussen de Verenigde Staten en Europa. Militair, omdat het bondgenootschap beschikt over de beste geïntegreerde militaire commandostructuur die de wereld kent. De Verenigde Naties, die bijvoorbeeld de politiek en militair eerstverantwoordelijke was voor de inzet van militairen in het voormalige Joegoslavië, heeft terzake aan betekenis ingeboet. Zeker in de Nederlandse politiek is de bereidheid, na het drama van Srebrenica, om te opereren onder een VN-commando nagenoeg nihil, en terecht. Daarom is het goed dat een ervaren organisatie als de NAVO, gemandateerd door resoluties van de VN-Veilighedsraad, desgewenst een crisisbeheersingsoperatie kan uitvoeren.

Financiële sluitpost

Als de krijgsmacht mede als taak heeft een bijdrage te leveren aan het bevorderen van de internationale rechtsorde en stabiliteit dan schept dat verplichtingen. Het instrument, de krijgsmacht, moet dan adequaat zijn voor het doel. Dat vergt inspanningen als een royale politieke steun, een passend budget, moderne bewapening en professionele militairen. Dat na de val van de Muur het zog. vredesdividend kon worden geïncasseerd in de vorm van forse bezuinigingen was onvermijdelijk en te billijken. Bedenkelijker is dat vrijwel elk kabinet de facto Defensie behandelt als financiële sluitpost. Vooral het eerste kabinet-Balkenende heeft schaamteloos een greep in de defensiekas gedaan.

Juist een christelijke politieke partij kent de spanning tussen een vredesideaal van geweldloosheid, vrede en gerechtigheid, en de gebroken (internationale) werkelijkheid, waarin demonische krachten mensen en volkeren tegenover elkaar opzetten.

De afslanking en herstructurering van de krijgsmacht, mede met als doel om snel en effectief een bijdrage te kunnen leveren aan crisisbeheersingsoperaties, begon in 1992 en kwam rond 2000 politiek enigszins tot rust met de brede aanvaarding van de ambitie dat Nederland in staat moest zijn in het hogere deel van het geweldsspectrum deel te nemen aan een vredesafdwingende operatie met een brigade, een maritieme taakgroep, drie squadrons gevechtsvliegtuigen of een combinatie daarvan. Een dergelijke operatie moet een jaar kunnen worden uitgevoerd. Het kabinet-Balkenende I besloot om per operatie minder jachtvliegtuigen en minder fregatten beschikbaar te stellen. In het lagere geweldsspectrum werd de politieke consensus van de jaren '90 om jaarlijks te kunnen bijdragen aan vier operaties doorbroken met het besluit te volstaan met beschikbaarheid voor drie operaties. Kortom, politieke ambities en militaire capaciteiten werden ingrijpend teruggeschoefd. Dat e.e.a. met zo weinig protest kon worden doorgevoerd maakte zichtbaar dat de krijgsmacht, anders dan bijvoorbeeld de

wereld van de Ontwikkelingssamenwerking die over een redelijk constant budget kan beschikken, een achterban mist. In feite is die achterban de politiek, de beheerder van de zwaarmacht, zelf. En dat maakt de krijgsmacht kwetsbaar.

Ambitieniveau

Wat mag van een land als Nederland worden verlangd? Vrij veel! Immers, ons land behoort tot de top 15 van de rijke economische landen van de wereld, is een sterke exportnatie, heeft een evident belang bij internationale stabiliteit en een ongehinderde aanvoer van vitale grondstoffen, is een actief lid van tal van internationale organisaties en kent als enige land in de wereld een grondwettelijke plicht om de internationale rechtsorde te bevorderen. Het is ook niet zonder reden dat wij soms met gepaste trots onze residentie Den Haag betitelen als de legal capital of the world. Dat alles schept echter wel verplichtingen. Het kan en mag niet zo zijn dat Nederland een internationale free rider wordt, die bijdrages levert als het zo uitkomt. Ons land moet politiek bereid zijn en over passende middelen beschikken om zijn internationale verantwoordelijkheden te dragen. Dat doen we met een relatief hoog budget voor ontwikkelingssamenwerking, dat vergt eveneens het onderhoud van een moderne, flexibele krijgsmacht met een stabiel en relatief hoog budget. Het kan immers niet zo zijn dat politici wel voorop staan om morele verontwaardiging te uiten over conflicten elders in de wereld, maar niet thuis geven als daarvoor een nationale inzet wordt gevraagd.

Financiering van operaties

Intussen is vaak wel de financiering van operaties een zaak van zorg. De Verenigde Naties hebben daarvoor weliswaar budgetten, maar het is een bureaucratische bezoeking om achteraf de kosten van deelneming aan een vredesoperatie te verhalen. Daarnaast heeft ons land zelf een begrotingspost gecreëerd om een financiële basis te hebben voor dit soort activiteiten. Omdat Nederland bij sommige operaties een forse personele en financiële bijdrage leverde groeide ook de wens om dit te vertalen in reële politieke invloed onder het motto "wie betaalt, bepaalt". Dat blijft een lastige zaak, want grotere landen staan politieke invloed om begrijpelijke redenen moeilijk af. Nederland is vaak te groot voor het servet, maar te klein voor het laken.

Een interessante en positieve ontwikkeling op het terrein van het beleid terzake van crisisbeheersingsoperaties is het opzetten van een zog. Stabiliteitsfonds, een post op de begroting van het ministerie van Buitenlandse Zaken. Dat fonds kan worden benut om aan anderen ondersteuning te bieden bij een operatie, althans om een financiële bijdrage te leveren. Zo heeft Nederland met behulp van deze

faciliteit een substantiële financiële bijdrage geleverd aan de vredesmissie van de (armlastige) Afrikaanse Unie in Darfur (AMIS). Op deze manier worden landen financieel geholpen hun verantwoordelijkheid te nemen voor de vrede en veiligheid in de eigen regio. Het hoeft overigens niet uitsluitend om het overmaken van geld te gaan. Met dit fonds kunnen bijvoorbeeld ook militaire bijdrages aan een operatie, zoals luchttransport, worden gefinancierd. Het is een interessante ontwikkeling en past bij een (gewenste) trend om zoveel mogelijk landen uit de regio zelf verantwoordelijkheid te laten dragen voor conflictbeheersing in naburige landen.

Lessen van Mozes

Met deze recente ontwikkeling wordt zichtbaar dat defensieactiviteiten en ontwikkelingssamenwerking steeds meer zij aan zij kunnen gaan. Daarbij is het wel nodig er op te letten dat gelden bestemd voor armoedebestrijding, de zog. ODA-gelden, niet via een achterdeur worden gebruikt om militaire operaties te financieren. Dat gezegd hebbend kan niet genoeg worden benadrukt hoe belangrijk het is om voor het starten van een operatie te hebben nagedacht over wat dient te gebeuren na het slagen ervan. Dat is iets dat bijvoorbeeld de Amerikanen onvoldoende hebben gedaan in Irak. Interessant en relevant is de les die geleerd kan worden uit de oorlogswetgeving van Mozes. In Deuteronomium 20:19 lezen we dat Mozes, in het geval hout nodig was voor een langdurige belegering van een stad, verbood om vruchtdragende bomen om te hakken. Daarmee keerde hij zich niet alleen tegen de tactiek van de verschroeide aarde, maar legde hij in deze wetgeving ook de wijsheid neer dat na de oorlog het leven weer moest kunnen worden hervat. In moderne termen vertaald betekent dit dat bij een militaire interventie, zeker bij meer robuuste vormen, zoveel mogelijk al vooraf moet worden nagedacht over de vereisten van wederopbouw. Dat is geen taak voor militairen. Vanaf het begin moet dus gezocht worden naar vormen van civiel-militaire samenwerking en het betrekken van particuliere hulpverleningsorganisaties (NGO's) bij de wederopbouwactiviteiten. Als na een operatie tijdelijk het bestuur van een land of gebied internationaal moet worden overgenomen is het van het grootste belang te beschikken over een exit-strategie. Bosnië, Kosovo en Afghanistan laten zien dat het heel lastig is om de bestuurlijke verantwoordelijkheid weer over te dragen aan de bestuurders en burgers van de desbetreffende landen zelf.

Verbreiding van het veiligheidsbegrip

Internationaal is sprake van een verbreiding van het veiligheidsbegrip. Naast de klassieke dreigingen van geweldsconflicten tussen landen en de latente, maar permanente dreiging van sommige kernwapenstaten is de aandacht noodzakelijkerwijs verschoven naar bedrei-

gingen van de vrede en veiligheid voortvloeiend uit zog. falende staten (vooral in Afrika), etnische conflicten met een grensoverschrijdend karakter en het internationale terrorisme. Dat terrorisme moet soms met zeer gewelddadige middelen worden bestreden, zoals nu in Afghanistan.

Na de val van de Muur is er een moment sprake geweest van een visioen, zoals de Amerikaanse president George W. Bush in 1990 formuleerde, van "een nieuwe wereldorde...een nieuw tijdperk, vrij van bedreiging met terreur, sterker in het streven naar gerechtigheid en vastberaden in het zoeken naar vrede. Een tijdperk waarin alle landen ter wereld, oost en west, noord en zuid, in harmonie en voorspoed kunnen leven". Enkele jaren later had de wereld al een eerste Golfoorlog achter de rug, begon het zeer gewelddadige conflict op de Balkan met honderdduizenden slachtoffers en leidde de weigerachtigheid van de internationale gemeenschap om met minimale middelen in te grijpen in Rwanda tot een afschuwelijke volkerenmoord.

Juist een christelijke politieke partij kent de spanning tussen een vredesideaal van geweldloosheid, vrede en gerechtigheid, en de gebroken (internationale) werkelijkheid, waarin demonische krachten mensen en volkeren tegenover elkaar opzetten. De overheid draagt, naar het woord van de apostel Paulus, het zwaard dan ook niet tevergeefs. Er mag in de vroegchristelijke kerk een zekere tijd sprake zijn geweest van mijding van de krijgsmacht, overigens vooral om redenen van het mijden van een zedenverwilderende soldatencultuur, de erkenning van de legitimiteit en noodzaak van een moderne, professionele krijgsmacht behoort tot het programmatische abc van de christelijke politiek.

Bijbel en geweld, een spanningsvolle relatie

Door dr. A.W.Velema, krijgsmachtpredikant

Het zal ons allemaal wel eens zijn overkomen, dat de vraag klinkt: 'Dat Oude Testament, wat een gewelddadig boek is dat. Hoe kunt u geloven in een God die beveelt dat talloze mensen gedood worden en grote gebieden etnisch gezuiverd?' Soms wordt daar dan aan toegevoegd dat het Nieuwe Testament veel barmhartiger zou zijn.

In de loop van de kerkgeschiedenis zijn er zeer serieuze pogingen ondernomen om de beide testaments tegen elkaar uit te spelen. Afgezien van de vraag of het Nieuwe Testament zo geweldloos is (denk aan de beelden uit de Openbaring aan Johannes of de kruisdood van Jezus), een tegenstelling tussen de testaments levert grote problemen op. De God van de Bijbel is één in al zijn wegen en werken en niet gescheiden of opgesplitst danwel een God 'in ontwikkeling' die als woestijn God begint en als barmhartige albeheerser eindigt. Dat neemt niet weg dat er heel veel geweld in de Bijbel voorkomt.

In deze korte bijdrage wil ik daar graag op ingaan. Wat zeggen de 'geweldsverhalen' ons over God? Ik ga heel kort in op drie interessante interpretaties (er zijn er natuurlijk veel meer). De Australische theoloog Graham Ogden schreef een artikel onder de titel 'Divinely-Sanctioned(?) Violence'. Vervolgens vraag ik aandacht voor een beknopte studie van Noort². Dit deel van mijn verhaal sluit ik af met een impressie van een recent boek van Smelik³.

In het tweede deel luisteren we naar de stem van mensen die geweld hebben meegemaakt. Wij horen in de Bijbel namelijk ook hoe mensen op het geweld dat over hen kwam, reageren. Ik sluit af met enige overwegingen.

Interpretaties

Ogden

Ogden zet zijn verhaal in met de fundamentele vraag wat wij aanmoeten met de gewelddadige passages in

het Oude Testament. Immers wanneer wij de Bijbel zien als het Woord van God kunnen we er niet omheen ook de etnocentrische en xenofobische passages ertoe behoren. In onze wereld die getekend wordt door geweld krijgen hier te maken met 'the apparent divine sanctioning of violence' (122). Na een korte rondgang langs enige teksten, te weten, Deuteronomium 7: 1-26, 20: 10-20, Jozua 8: 1-29 en Richteren 11 komt hij tot de conclusie dat geweld wordt gesanctioneerd omdat Israël het volk van het verbond is en dat elke vermenging met de kanaanitische religies streng verboden wordt. Ook wanneer binnen het volk zelf het gebod wordt overtreden, door Achan, komt God in het geweer met zijn straf, Jozua 8. Zelfs wanneer Jefta zijn dochter offert, komt God niet tussenbeide, Richteren 11. Ook al behoren al deze teksten tot de zogeheten 'Deuteronomic History' dat eerst in de zevende eeuw voor Christus werd samengesteld, en dus veel later is dan de beschreven tijd, niettemin staan de teksten in de Bijbel. Ogden verdedigt de stelling dat de 'Deuteronomic History' (DH) een specifieke theologische traditie vertegenwoordigt. Deze traditie kenmerkt zich door het accent op het verbond dat God uit liefde met zijn volk sloot. Dat verbond is uniek en sluit een nauwe betrekking met andere volken uit. Maar zijn er ook andere tradities te ontdekken die wellicht een ander beeld van God bemiddelen? 'If our problem is the nature of God as exemplified in these texts, then we have to ask whether the view we find in DH represents the whole, or only a part, the full OT picture.' (129)

Natuurlijk zijn die tradities er. Ogden plaatst het verbond uit DH tegen de achtergrond van het verbond dat God sluit met Noach, dat weer voorafgaat aan het verbond met Abraham. Dat verbond met Noach sluit al wat leeft in. Zo gezien kan Israël geen relatie met God claimen die andere volken uitsluit, aangezien God met al wat leeft zijn verbond sloot. Dus, in DH vinden we 'DH's own narrow claim for itself, rather than God would see it.' (p.129) Ook andere tradities in de Bijbel, zoals die van Jesaja en Deutero Jesaja geven veel voorbeelden van Gods heilzame bemoeienis met de wereld der volkeren. Hierbij valt ook aan Jona te denken. Kortom, de geweldsteksten representeren Israëls confessie en we kunnen vragen of hier geen sprake is van een 'misunderstanding of Gods will for it conflicts with Gods relationship with all His creatures?' Deze opvatting is rigoureuus, terwijl de vraag naar God zo belangrijk is. Ogden gaat aan heel veel voorbij, zijn oplossing is te simpel, maar zijn vraag doet ertoe.

Periferie

Heeft christelijk Nederland zich sindsdien naar de periferie laten manoeuvreren? Sommigen vinden dat en leggen de verklaring bij de toenemende macht van de katholieken en socialisten. Dat lijkt mij te makkelijk en alleen deels een verklaring. De protestanten hebben zelf ook water bij de wijn gedaan. Een deel van hen onderschrijft Abrahams Kuypers stelling: 'er is geen duimbreed waarvan Christus niet zegt: mijn!' niet meer. Daardoor laat men het gebeuren dat religie steeds meer uit het publieke leven wordt geweerd.

De liberale jihad die na D66 nu ook door de VVD en de Groep Wilders wordt aanhangen, wil onder meer het bijzonder onderwijs ondermijnen.

Het non-discriminatiebeginsel moet boven het recht op godsdienstvrijheid geplaatst worden, aldus het liberaal manifest van de VVD. Voorzitter Dales van de manifest-commissie wil zelfs de onderwijsinspectie omvormen tot een Orwelliaanse denkpolitie. Zelfs het CDA, bij monde van minister Donner, zegt nu de kerken de wacht aan om zich niet met politiek te bemoeien als het gaat om bijvoorbeeld asielzaken.

Noort

Heel anders gaat Noort te werk. Ook hij behandelt een reeks van teksten en geeft een fraai overzicht van de vele pogingen tot een verklaring (p.14-25). Vervolgens geeft hij aan dat binnen het OT ten aanzien van de 'oorlogen des Heren' een ontwikkeling te zien is. In Richteren 4 en 5 komt JHWH als een krijgsman zijn volk te hulp. In 1 Sam. 17 strijdt David tegen Goliath met de Naam van de HEER der heerschers. En in een jonge tekst als 2 Kronieken 20 is de rol van de mens in het gewapend conflict die van een gelovige zanger. Bij profeten als Micha komen we het beeld tegen dat het doel van de strijdende Heer is de vernietiging van de strijdmiddelen en daarmee van de

strijd (p.34).

Ook Noort geeft aan dat de teksten veel later geschreven zijn dan de tijd die ze beschrijven. Vanuit de ballingschap blikt men terug en interpreteert de geschiedenis.

Zo komen de verhalen in een ander dan een louter historisch kader te staan. Zij verkondigen dat God het land schonk, maar ook dat door eigen onrecht de ballingschap een feit werd. 'De verkondiging van JHWH als Heer van de strijd is een noodzakelijk element om Israël voorgoed te zeggen dat het niet op eigen kracht kan en mag vertrouwen' (p.44).

De grote kloof tussen historische werkelijkheid en latere theorie geeft niet de vrijheid om de geweldsteksten aan de fantasie van de schrijvers toe te dichten. De teksten geven een beeld van een God die de geschiedenis ingaat, 'die er zelfs zich niet voor schaamt een letterlijk tijdgebonden God te zijn'. (p.59) Daarom kan Noort spreken over 'woorden op de grens'.

Deze benadering is veelzeggend en nauwgezet. Met name de gedachte van een ontwikkeling is de moeite waard. Dat in die ontwikkeling mensen hun beelden veranderen is helder, niettemin blijft de vraag naar God ook hier overeind.

Smelik

Smelik schreef een prachtig boek met veel fijnzinnige exegeses, die eigenlijk niet samen te vatten zijn. Ook hij neemt zijn uitgangspunt in de ballingschap (p.79-113) en vergelijkt bovendien de verhalen met de oud-oosterse oorlogsideologieën. Dat maakt het spannend omdat de verschillen duidelijk worden. De teksten zijn dan ook niet door overwinnaars geschreven maar door slachtoffers. 'De wraak van een overwinnaar is niet dezelfde als die van een verliezer' (p.210). Daarom in de Bijbel geen verheerlijking van het geweld maar nadruk op gerechtigheid. Van belang zijn een paar uitgangspunten. Allereerst is daar de verkiezing van Israël om te getuigen van Gods verkiezende liefde en dat ten overstaan van de volken. En in nauwe samenhang daarmee is er de strijd tegen de afgoden. Vervolgens moet men bedenken dat de Bijbel een 'literair universum' is (p.14, 212). Je moet je houden aan de regels die daar gelden. Smelik geeft met talloze voorbeelden aan dat er geweld is dat destructief werkt en daardoor kwaad is en geweld dat bevrijdend wordt ingezet. Dat het beeld van God hier ingaat tegen een abstrahering van God is evident. Er is dus geen alternatief, de teksten horen er helemaal bij. Zij wijzen erop dat God een persoonlijke God is met alle emoties die daarbij horen.

Ik noem deze studie omdat hier een pleidooi wordt gehouden voor een dynamisch beeld van God. Ook al komt dit voor in een literair universum, Smelik schroomt niet te verwijzen naar de werkelijkheid van God. Als de kiezer het in Utrecht het laat afweten door onder de

opkomstdrempel van 30 procent te blijven, dan valt de beslissing in de raadzaal. Volgens de ChristenUnie fractie in Utrecht zou in dat geval de “bypassoperatie”, zoals ons raadslid Wim Rietkerk dit referendum noemt, mislukken. Immers, waarschijnlijk is een meerderheid van de Utrechtse raad tegen forse uitbreiding van het aantal koopzondagen. Het referendum zou gebruikt worden door de VVD om toch de eigen punten te halen nu dat binnen de coalitie niet lukt. “Als het juiste orgaan niet meer werkt, dan worden er noodspongen gemaakt”, aldus Rietkerk.

De stem van slachtoffers en overlevenden

In dit deel vraag ik aandacht voor psalm 80. Hier horen wij een reflectie vanuit de tijd na de ballingschap. De smartelijke gevolgen van oorlog en geweld zijn met handen te tasten. Een lied dat in klacht en lof ‘vol heimwee stroomt’ zoals Waayman treffend opmerkt⁴. Eerst de tekst in de vertaling van Gerhard en Van der Zeijde.

Gebed om herstel van Israël

Voor de koorleider. Op de wijze van ‘Leliën’ een getuigenis van Asaf. Een psalm.

2 Herder Israëls, hóór!

Gij die Jozef leidt als uw schapen,
Die troont op de cherubs, verschijn ons.

3 Voor Efraïm, Benjamin, Manasse,
Laat thans ontwaken uw kracht:
Kom tot onze verlossing!

**4 Breng jij, o God, ons de keer
In het licht van uw aanschijn bevrijding!**

5 Heer, God der hemelse scharen,
Hoelang nog de wolk van uw gramschap
Over het gebed van uw volk?

6 Brood der tranen hebt jij het doen eten,
Hebt het tranen overvloedig doen drinken;

7 Nabuurvolken laat jij om ons twisten,
Onze vijanden lachen om ons.

**8 God der hemelse scharen, breng jij ons de keer:
In het licht van uw aanschijn bevrijding!**

9 Een wijnstok groef jij los uit Egypte,
Verdreef volken dat hij hier geplant werd:

10 De grond hebt jij voor hem bereid,
Toen heeft hij wortels gemaakt,
Hij heeft het land overdekt.

11 Zijn schaduw bedekte de bergen,
Zijn ranken de cederen Gods,

12 Tot de zee reikte hij met zijn takken,
Met zijn uitlopers tot de Rivier.

13 Waarom hebt jij geslecht zijn ommuring,
Dat elk die voorbij komt hem plundert

14 Het wilde zwijn aan hem vreet,

Het gedierte des velds aan hem knaagt?

15 God der hemelse scharen, o keer toch,
Zie neer uit de hemel, aanschouw het:

Hergeef hem uw zorg, deze wijnstok,

16 De loot die uw rechterhand plantte,

De zoon die jij sterkte verleend hebt;

17 Die hem wilden verbranden als afval
Vergaan door uw dreigend gelaat.

18 Zij uw hand over deze uw gunsteling,
Het geslacht dat jij sterkte verleend hebt:

19 En nooit dwalen wij meer van u af.

Doe ons leven- aanroepen uw naam.

20 Heer der hemelse scharen, breng jij ons de keer:

In het licht van uw aanschijn bevrijding!

Opbouw

Psalm 80 kent de diepte van het verleden en het verlangen naar de toekomst. In deze psalm komen we de gehele geschiedenis van Israël tegen. De eerste strofe vs.2-4 is een gebed om de nabijheid van God wanneer naburige volken zich opmaken om het land onder de voet te lopen, rond 1020 voor Christus. God wordt aangesproken op zijn handelen bij de uittocht, ‘die Jozef weidt als een kudde’, en op zijn presentie bij de ark van het verbond, ‘die op de cherubs troont’. De tweede strofe vs.5-8 heeft tot object het rijk van Noord-Israël, de tranen die tot dagelijkse spijs werden en de rook van de verwoesting als teken van Gods toorn verwijzen naar de overheersing door de Assyriërs vanaf 722 voor Christus. Die twee beden werden opgenomen in de klacht van het volk en functioneerden in de liturgie. De priesters spraken de beden uit en het volk reageerde met het keervers vs.4, 8, en 20. Het keervers was de verbinding met de beden en zorgde ervoor dat het lied bewaard bleef. Aan dit ene lied uit het noorden en gebruikt in de liturgie van het zuiden werd een tweede deel toegevoegd, vs.9-17, na de val van Juda en Jeruzalem in 587 voor Christus. Eerst, vs.9-12, is daar het beeld van de wijnstok. En dat beeld geeft hier de bloei van volk en land aan tijdens het koningschap van David en Salomo. Dan verandert het beeld van de wijnstok in een wijngaard, waarvan de muren zijn vernield, vs.13-14. En dat is een beeld voor Jeruzalem dat door de Babyloniërs werd vernietigd. De bede in vs.15-17 is schrijnend, alle herinneringen aan de verwoesting van de stad klinken mee. Zeer aangrijpend is het weten: wanneer Gij niet terugkeert, zijn wij verloren. Maar ook aan de ballingschap in Babel kwam een eind. Ballingen keerden terug naar huis, de tempel werd herbouwd, maar er kwam geen herstel van het koningschap. Het volk droomde van dit herstel waarin een Messiaanse vorst, gezeten aan de rechterhand van JHWH zijn volk zou bevrijden, voorgoed. Dan klinkt weer het keervers.

Het keervers

Het keervers heeft een eigen karakter dat goed past bij

de verschillende bedieningen uit de psalm. In dit vers is sprake van een aanroeping van de HEER der heerscharen, waarin gevraagd wordt om 'herstel', dan wel 'terugkeer'. We kunnen de uitdrukking 'Herstel ons' evengoed vertalen met 'laat ons terugkeren'. Die dubbelheid geeft exact aan waarom het gaat in de psalm. Herstel is immers niet een passief gebeuren, het vraagt om een terugkeer naar de bron van waaruit het leven gevierd en geleefd wordt. Daarom is het zoveel zeggend dat in dit keervers sprake is van 'doe uw aanschijn lichten'. Wat moeten de teruggekeerde ballingen zonder dit aanschijn? Daarom staat er in vers 17: 'door uw dreigende aanblik gaan zij te gronde'. Het perspectief heet in dit keervers, 'opdat wij verlost worden', dan wel 'en wij zijn bevrijd!' Beide vertalingen geven aan dat deze God in het oplichten van zijn aangezicht bevrijdend optreedt.

Ik verwijst naar deze psalm omdat het gebed om herstel een fundamentele notie is wanneer de bijbelteksten over het verwerken van geweld spreken. Mensen vragen om een genadig aanschijn opdat zij verder kunnen. Deze notie van de inkeer en de boete is uniek in het oude oosten en helpt ons om tot slot enige gedachten te formuleren ten aanzien van de relatie tussen God en mens als het gaat om de zogeheten 'geweldsteksten'.

Overwegingen

1. In de Bijbel wordt het gegeven dat er oorlogen gevoerd worden stilzwijgend als inherent aan het menselijk bestaan aanvaard. Mensen voeren oorlogen. Dat neemt niet weg dat er wel kritische momenten zijn in de teksten. Bijvoorbeeld voor de oorlog begint het aanbieden van vrede, het sparen van vruchtbomen, of een zeker mededogen met vrouwen en kinderen (Vgl. Deut.20). Van belang is vervolgens dat er veel kritiek is op 'moderne' bewapening. Israël mag geen vertrouwen vestigen op paarden en wagens (Vgl. Joz.11: 6-9), de koning mag ze niet bezitten. Maar over het geheel genomen kun je er geen systeem van een 'rechtvaardige oorlog' aan ontnemen⁵.
2. In de reflectie van de slachtoffers komt naar voren dat er een verband is tussen de weg van de koningen en het volk enerzijds en de wegvoering in ballingschap anderzijds. Dat maakt de weeklacht niet minder, maar intensiever.
3. Over de attitude die christenen aan de dag leggen in hun staan in onze wereld vol van geweld een enkele opmerking. Paulus schrijft over de overheid in Romeinen 13 dat zij door God gesteld is. Daarmee is de overheid gerelativeerd en ontdaan van elk absolutisme. Christenen dienen de overheid door te leven vanuit Christus' kruis en opstanding. Zo 'overwinnen zij het kwade door het goede'⁶. Paulus gaat ervan uit dat de overheid als institutie Gods haar dienst aan gerechtigheid en vrede, waarvoor zij gegeven is, op zich neemt⁷. De dienst der gemeente is dan een werk der dankbaarheid waarvoor zij lof ontvangt, ook van de overheid.
4. Van groot belang is de overtuiging die in de teksten van het Oude en Nieuwe Testament opklinkt dat God in zijn almacht en wijsheid de wereld leidt en bestuurt. Ik hecht zelf erg aan deze grondovertuiging. Door de verwarring van de mensen heen regeert God onze wereld. Dit is een geloofsovertuiging en juist die overtuiging doet de slachtoffers Gods regering erkennen, maar is evenzeer een bron van intense vragen en groot verdriet, 'hoelang nog HEER?'
5. Tot slot de vraag van het begin. Welk beeld van God bemiddelen de teksten? Er zijn een paar opvallende momenten. Allereerst blijkt God partij te kiezen, te oordelen en gericht te houden. En dat alles met een volledige inzet, dus uiterst dynamisch. Vervolgens is daar een kant die hier contrair aan is. God laat de geschiedenis ook geschieden, in die zin dat Hij niet ingrijpt, kwaad op zijn beloop laat met alle gevolgen van dien. Een aantal malen is hoor je dat Hij zijn aangezicht 'in een ogenblik van toorn' verbergt (vgl. Jesaja 54). Zeker duidt dit op passie, maar ook op passiviteit, zijn hand rust en de mensen gaan hun gang. In de Klaagliederen staan dan ook de verbijsterende woorden, 'niet van harte verdrukt en bedroeft Hij de mensenkinderen' (Klaagliederen 3: 33). In de derde plaats is het goed om te wijzen op het eschatologisch moment in het Godsbeeld. De woorden van de profeten met het visioen van het rijk waar de oorlog niet meer geleerd wordt en de gestalte van Jezus Christus in zijn kruis, opstanding en intercessie bij de Vader, helpen ons om in deze 'nog niet verlost' wereld te doen wat ons te doen staat, ook wanneer wij soldaten uitzenden om tussen strijdende partijen te staan om een glimp van vrede en recht te bewerken.

1 In A. Grözinger & K.H. Soon ed. 'Preaching as Shaping Experience in a world of conflict, Studia Homiletica 5, uitgave in beheer van de Societas Homiletica, 2005, p.121-133.
 2 E.Noort, *Geweld in het Oude Testament: over woorden en verhalen aan de rand van de kerkelijke praktijk*, Delft 1985.
 3 K.A.D.Smelik, *Een tijd van oorlog, een tijd van vrede, Bezetting en bevrijding in de Bijbel*, 's Gravenhage 2005. In de tekst verwijst ik naar de pagina's uit de genoemde teksten van de drie auteurs.
 4 K.Waaijman, *Psalmen over de uittocht*, Kampen, z.j. 94. Ik volg Waaijman in zijn uitleg.
 5 Voor de ontwikkeling van het begrip 'rechtvaardige oorlog' zie A.H.M.van Iersel en Th.A.Baarda, (red.), *Militaire ethiek. Morele dilemma's van militairen in theorie en praktijk*, Budel 2002, 103-113.
 6 Het lijkt mij zinvol om Romeinen 13 te lezen vanuit Romeinen 12,21. Sowieso krijgen de woorden van Paulus over de overheid hun kracht door zijn accent op Jezus' kruis en opstanding. Vgl. bijv. H.Gollwitzer, *Predigt über Römer 13,1, in dez.Forderungen der Freiheit*, München 1964, 113-121.
 7 Naast Romeinen 13 staat ook Openbaring 13 in het Nieuwe Testament!
 8 De uitdrukking 'nog niet verlost wereld' komt voor in de vijfde van de Barmer thesen. Vgl. *Die Barmer Theologische Erklärung* (1934) in H.Steubing, *Bekennnisse der Kirche, Bekenntnistexten aus zwanzig Jahrhunderten*, Wuppertal, 1970, 287-289.

Tijd om uit te stappen!

Het prostitutiebeleid na de opheffing van het bordeelverbod

Door drs. E.E. (Esmé) Wiegman-van Meppelen Scheepink, gemeenteraadslid in Zwolle

In het jaar 2000 is het bordeelverbod in Nederland opgeheven. Op dit moment vinden op allerlei bestuurlijke niveaus evaluaties van het prostitutiebeleid plaats. In het najaar van 2004 is het prostitutiebeleid in de Tweede Kamer geëvalueerd. In 2005 zal in een groot aantal gemeenten het prostitutiebeleid geëvalueerd worden.

Hoewel de situatie in elke gemeente weer verschillend is, blijken er wel grote overeenkomsten te bestaan in gesignaleerde knelpunten en schaduwzijden van het beleid.

De hygiëne in legale prostitutiebedrijven is als het goed is verbeterd, de brandveiligheid in bordelen zou op orde moeten zijn, maar aan daadwerkelijke aandacht voor de prostituees zelf heeft het ontbroken.

Een groot deel van de prostitutiebranche is in de illegaliteit 'verdwenen'.

Het is opmerkelijk welke verwachtingen er in 2000 bij de vaststelling van het prostitutiebeleid heersten. Het Zwolse college van B&W bijvoorbeeld verwachtte dat het aantal seksinrichtingen zou gaan toenemen op het moment dat het bordeelverbod werd opgeheven en dat de prostitutiebranche daarmee uit de illegaliteit zou treden. Mede daarom werd er een maximumstelsel van tien vergunningen vastgesteld. De bestaande situatie werd met dit besluit geformaliseerd. Het argument van 'een zeker evenwicht tussen vraag en aanbod' speelde bij dit besluit een belangrijke rol. Uit deze verwachtingen blijkt het enorme vertrouwen dat de prostitutiebranche 'gezonder gemaakt' zou kunnen worden en dat er genoeg vrouwen zouden zijn die vrijwilling aan 'de vraag' naar betaalde seks konden voldoen.

Evaluatie in Tweede Kamer

In het najaar van 2004 is het prostitutiebeleid in de Tweede Kamer geëvalueerd en zijn er aanvullende maatregelen genomen voor het bereiken van de doelstellingen die bij de opheffing van het algemeen bordeelverbod waren gesteld.

Met name de volgende knelpunten werden gesignaleerd:

- lokale verschillen in het vastgestelde prostitutiebeleid met als gevolg: 'Vuil water stroomt naar het laagste punt';
- onduidelijkheid over de bestuurlijke handhaving in zijn algemeenheid: wie doet wat?
- (on)mogelijkheid bestuurlijke handhaving in verborgen en niet-locatiegebonden sectoren van de prostitutie (o.a. escort-branche);
- verschuiving van legale naar illegale branche;

- gebrek aan doorstroom van exploitanten in de branche;
- arbeidsrelaties binnen de prostitutiebranche zijn onduidelijk vormgegeven;
- beëindiging werkzaamheden wordt bemoeilijkt door het ontbreken van voorzieningen;
- positie van prostituees is onvoldoende sterk om elke vorm van dwang of manipulatie uit te sluiten;
- gezondheidsrisico's;
- het imago van de prostitutiebranche is slecht;
- onzichtbaarheid en onvindbaarheid bij opsporing en vervolging;
- gebrek aan opsporingsinformatie;
- gebrek aan aandacht voor slachtoffers van mensenhandel;
- beperkte capaciteit opsporing en vervolging;
- gebrek aan informatie.

Kort samengevat komen de maatregelen en oplossingsrichtingen vanuit de Tweede Kamer hierop neer:

- meer uniformiteit in het gemeentelijk prostitutiebeleid door modellen en handhavingsarrangementen toe te passen;
- verbetering bestuurlijke handhaving (uitbreiden project Handhaven Op Niveau);
- landelijk register voor escortvergunningen;
- verduidelijking rol bestuur en politie in het toezicht houden;
- loondoorbetaling bij ziekte, sociale zekerheid en uitstap-programma's;
- subsidieregeling emancipatieprojecten;
- preventie, verbetering test- en behandelvoorzieningen;

- vergroten van aangiftebereidheid (anonimiteit en vertrouwen slachtoffer) en het bieden van perspectief;
- grotere inzet van andere actoren/ketenpartners in aansluiting op politietaken;
- landelijk dekkend netwerk van regionale steunpunten.

In het Plan van aanpak ordening & bescherming prostitutie-sector dat besproken is in de Tweede Kamer wordt de volgende conclusie getrokken: 'De prostitutie is geen 'normale' branche. Prostitutie is ook geen 'gewoon' werk, al is het maar omdat het zo rechtstreeks raakt aan de lichamelijke en psychische integriteit van mensen. Maar het is wel een vorm van werk die met de opheffing van het bordeelverbod en de daarbij gestelde doelen nadrukkelijk onderwerp van beleid is geworden. In dat beleid moet dus consequent als uitgangspunt worden genomen, dat prostitutie een vorm van arbeid is, maar tegelijkertijd moet rekening worden gehouden met het bijzondere karakter van het werk en de bijzondere positie van de werkers.'

In deze conclusie proef je de krampachtigheid om koste wat het kost de gestelde doelen te bereiken en van het uitgangspunt uit te blijven gaan dat prostitutie een vorm van arbeid is, terwijl tegelijk wordt erkend dat van 'gewone' arbeid geen sprake kan zijn.

Hoewel geconstateerd wordt dat er behoefte is aan een landelijk dekkend netwerk van regionale steunpunten, en dat de positie van prostituees verbeterd dient te worden, gaat die constatering niet gepaard met doeltreffende maatregelen en subsidies om dat te realiseren. De Rode Draad (zelforganisatie voor prostituees) blijkt in werkelijkheid nog slechts als een los eindje te kunnen functioneren. De subsidie die in december 2004 vrij kwam, is net toereikend om een medewerker halve dagen te laten werken. De subsidie is gegeven onder de conditie dat men de belangenbehartiging terzijde zet en zich slechts richt op voorlichting aan de prostituees. De Mr. A. de Graafstichting (Instituut voor prostitutievraagstukken) zag zich vanwege geldgebrek genoodzaakt te stoppen. De Vereniging Vakwerk bestaat alleen in naam. Deze vakbond die op initiatief van de Rode Draad en onder de FNV-vleugel van de grond kwam heeft onvoldoende eigen inkomsten om in zelfstandigheid te (blijven) bestaan. De FNV stopt er geen financiën in en de overheid evenmin, want een vakbond wordt nu eenmaal niet gesubsidieerd.

(Ideële) stichtingen die zich richten op hulpverlening en het aanbieden van uitstapprogramma's zijn vaak grotendeels aangewezen op giften en vrijwillige inzet.

GGD's en Vrouwenopvanginstellingen worstelen met capaciteits- en tijdgebrek om de juiste zorg en opvang te kunnen verlenen aan (uitstappende) prostituees.

Manifest ChristenUnie

Ter voorbereiding op het debat in de Tweede Kamer heeft de (landelijke) ChristenUnie het initiatief genomen om een rondetafelgesprek te organiseren met een aantal instellingen

voor hulpverlening aan prostituees. Vervolgens is een manifest opgesteld waarin een korte analyse van de trends en de effecten van de huidige praktijk en het nieuw ingezette prostitutiebeleid is opgenomen. Daarnaast bevat het manifest aanbevelingen voor beleidswijzigingen.

De verschillende hulpinstanties signaleren de volgende knelpunten:

- de minimumleeftijd: de leeftijdsgrens van 18 jaar maakt het moeilijk jeugdprostitutie effectief tegen te gaan.
- Structurele voorlichtings- en preventieactiviteiten op scholen worden niet consequent/te weinig uitgevoerd.
- Vrijwilligheid: de vraag wat de overheid precies verstaat onder 'vrijwillige arbeid' verdient een heel precies antwoord, omdat dit een centraal aspect vormt in het arbeidscontract. Veel vrouwen hebben geen keuze; zij zijn slachtoffer van tragische omstandigheden, misbruik of vrouwenhandel.
- Expertisecentrum: het is van belang dat structureel een expertisecentrum in stand wordt gehouden dat dient als een centraal coördinatiepunt, om te voorkomen dat het wiel steeds opnieuw moet worden uitgevonden door de Nederlandse gemeenten.
- Protocol 13: aandacht voor dit project voor minderjarige prostituees. Het plaatsen van meiden in een gesloten jeugd-inrichting is een noodsprong, en geen punt dat landelijk nagevolgd moet worden. Veel beter is het speciale opvang te bieden voor deze doelgroep in plaats van de meiden te criminaliseren door hen in inrichtingen te zetten waar ook de loverboys (de daders) zitten!
- Behoeft aan een *Red light alarm*: de mogelijkheden van prostituees of slachtoffers van Loverboys om contact te zoeken met hulpverleners, moet op een zo laagdrempelig mogelijke manier worden vormgegeven.
- Uitvoering prostitutiebeleid op lokaal niveau: er moet duidelijk gemaakt worden wie het uitvoerende beleid op lokaal niveau coördineert en controleert. De verantwoordelijkheid van het gemeentebestuur in het kader van bestuurlijke handhaving loopt vaak niet synchroon met bijvoorbeeld de politie en justitie (strafrechtelijke handhaving). Daarnaast hebben ook arbeidsinspectie, belastinginspectie en sociaal rechercheurs een eigen verantwoordelijkheid.

Het idee van een *Red light alarm* heeft een toezegging gekregen van de minister. Dit idee zal onderzocht worden of en hoe dit in de praktijk uitgevoerd kan worden.

De aanbeveling om de minimum leeftijd op te schroeven van 18 naar 21 jaar, strandt op algemene juridische argumenten en regels m.b.t. meerderjarigheid. Het is de consequentie van de legalisatie.

Het strafbaar stellen van klanten van illegale prostituees kan op een meerderheid in de Tweede Kamer rekenen. Het plan van aanpak schakelt de klant al in bij de signalering van illegaliteit. Veel hulporganisaties hebben hier echter wel vraagtekens bij, omdat het klantcontact de enige weg naar

de buitenwereld is. Minister Donner heeft toegezegd dit punt nader uit te zoeken.

Het modelcontract wordt, als het klaar is, naar de Tweede Kamer gestuurd. Er zal over dit modelcontract nog worden overlegd. De zogenaamde vrijwilligheid zal hier zeker aan de orde komen.

Enkele maanden geleden is door de Tweede Kamer navraag gedaan of werkloze prostituees, die zijn uitgestapt, ook vervangend werk in de bordelen mogen weigeren, wat volgens de ChristenUnie en de organisaties wel zo logisch is. Minister De Geus heeft aangegeven dat werk in de prostitutie aan een werkzoekende als 'passend werk' kan worden aangeboden. De minister denkt dan aan mensen die eerder in de prostitutie zaten en 'die tegen het werk geen dusdanige bewaren hebben van lichamelijke, geestelijke of sociale aard'. Het UWV (Uitvoering werknemersverzekeringen) kan deze mensen eventueel doorverwijzen naar een baan in de prostitutie. Volgens De Geus zal het 'gelet op de aard van het betreffende werk in het algemeen wel eerder voorkomen dat de aanvaarding niet van de betrokkenen te vergen is dan bij arbeid van meer maatschappelijk geaccepteerde aard'. Het UWV zal bij de beoordeling van de vraag of dit werk passend is, 'extra zorgvuldigheid aan de dag leggen'.

Verder zal minister Donner op aandrang van de Kamer meer aandacht besteden aan nevenverschijnselen van prostitutie en commerciële seks, zoals o.a. chatboxen (op internet) waar minderjarigen bij betrokken kunnen zijn. Ook de seksualisering van de samenleving als zodanig zal door Justitie onderzocht worden.

Tenslotte zal met name nog protocol 13 onder de aandacht gebracht worden en daarbij expliciet verwezen worden naar het manifest.

Aanbevelingen voor gemeentelijk beleid

Voor veel knelpunten geldt dat er landelijke oplossingen, eventueel wetswijzigingen en financiën moeten komen om op gemeentelijk niveau knelpunten en witte vlekken te kunnen aanpakken.

De grote uitdaging is om als ChristenUnie op gemeentelijk niveau datgene te doen wat binnen de mogelijkheden ligt om knelpunten op te lossen, eventueel in gezamenlijkheid met andere gemeenten in de regio. Denk daarbij aan de gemeenten waarmee de politieteamen verbonden zijn.

Voor de gemeentelijke overheid (eventueel in samenwerking met andere gemeenten) is een voorwaardenscheppende rol weggelegd. Uitvoerende taken zouden door partners in het veld opgepakt moeten worden.

De situatie per gemeente is natuurlijk verschillend. Over het algemeen zouden wel de volgende aandachtsgebieden genoemd kunnen worden:

1. Afspraken m.b.t. het handhavingsbeleid

Het maken van afspraken met betrekking tot het handha-

vingsbeleid heeft alles te maken met de kerntakendiscussie tussen gemeente en politie. Uitgangspunt zou moeten zijn dat er duidelijkheid en evenwicht is in de verschillende takenpakketten van gemeente en politie. Een ander uitgangspunt is dat het beleid sluitend moet zijn.

Speerpunten:

- uitvoering van het project Handhaven Op Niveau. Zoveel mogelijk aansluiten bij en overnemen van de landelijke best practices;
- toepassing van de wet BIBOB;
- aanpak escortbranche (er is een wetswijziging nodig om escortbedrijven vergunningplichtig te maken, maar ook op andere manieren kan deze branche in de tang genomen worden – door bijvoorbeeld escortbedrijven via advertenties op te sporen);
- een sluitende aanpak vraagt wellicht om een uitbreiding aan capaciteit van politie.

2. Aanpak Loverboys

In veel gemeenten heeft de loverboy-problematiek in de afgelopen jaren bijzondere aandacht gekregen. Het is belangrijk dat de aandacht voor deze specifieke problematiek niet verslapt, ook niet als tijdelijke subsidiemaatregelen stoppen. Het blijft van belang de preventie en voorlichting voort te zetten. Kennis en ervaring van de afgelopen jaren moeten goed bewaard blijven. De aanpak van loverboys zou meer in de repressieve sfeer moeten worden getrokken. Nu is het vaak zo dat de aanpak van loverboys een bijzonder element binnen het jeugdbeleid is.

Daarnaast zou dezelfde aandacht die er nu is voor de hulpverlening en opvang aan slachtoffers van loverboys uitgebreid moeten worden naar de totale groep aan prostituees die (min of meer) onvrijwillig in de prostitutie werkzaam zijn.

3. Intensivering voorlichting en preventie

De huidige preventie en voorlichting vindt vooral op het gebied van loverboy-praktijken plaats, waarbij minderjarigen, docenten en ouders benaderd worden.

Andere vormen van preventie en voorlichting vinden niet of nauwelijks plaats. Te denken valt aan algemene voorlichting voor (volwassen) vrouwen. Ook onder meerderjarigen zijn risicogroepen te vinden. De prostituees zelf blijken vaak slecht op de hoogte te zijn van hun rechten en uitstapmogelijkheden

4. Uitbreiding gezondheidszorg

De GGD zou meer tijd en middelen beschikbaar moeten krijgen om de nodige gezondheidszorg aan prostituees te kunnen verlenen. Naast de reguliere vaccinaties zou er meer aandacht moeten worden besteed aan lichamelijk onderzoek, (geestelijke) gezondheidsklachten en risico's. Een (regionaal opgezette) polikliniek vormt daarin een belangrijk onderdeel.

Het landelijk bekend geworden geval van TBC-besmetting door prostitutiebezoek toont aan dat aandacht voor gezondheidsrisico's bij klanten niet buiten beschouwing mag blijven.

5. Opzetten (regionaal) steunpunt en (regionale) hulpverlening

De mogelijkheden van prostituees om contact te zoeken met hulpverleners moet op een zo laagdrempelig mogelijke manier worden vormgegeven. Een (regionaal) steunpunt zou een luisterend oor moeten bieden, kennis en informatie beschikbaar kunnen stellen, en doorverwijzen naar passende hulpverleningsinstanties. Voorbeelden van goede initiatieven om over te nemen/bij aan te sluiten:

- Prostitutie Maatschappelijk Werk in Rotterdam: PMW zoekt door middel van veldwerk jongens, meisjes en vrouwen in de prostitutie op en doet hen waar mogelijk een hulpverleningsaanbod. Daarnaast biedt PMW deskundigheidsbevordering van hulpverleners, politie en andere betrokkenen op het gebied van signalering en doorverwijzing. (Drie specifieke onderdelen zijn: preventie, resocialisatietrajecten en deelname aan het Netwerk Mensenhandel Rotterdam-Rijnmond)
- Stichting De Haven in Den Haag: vanuit christelijke inspiratie aandacht voor persoonlijke nood van prostituees en praktische hulp o.a. bij de wens tot uittreden.
- Het Scharlaken Koord: vooral in Amsterdam actief en biedt o.a. hulpverlening aan prostituees. In Deventer is ook een kleine tak van deze christelijke organisatie actief.
- Asja Leeuwarden: een opvangvoorziening voor meisjes en jonge vrouwen die de (gedwongen) prostitutie willen verlaten. Asja biedt minimaal drie en maximaal zes maanden opvang en begeleiding. De hulpverlening is gericht op de toekomst en biedt ook de mogelijkheid tot nazorg.

6. Ruimte bieden aan laagdrempelige initiatieven

In verschillende steden zijn 'van onderaf' initiatieven opgekomen door (kerkelijke) organisaties en/of vrijwilligers om prostituees te bezoeken of te ontvangen in zogenaamde 'huiskamerprojecten'. Dit soort initiatieven bieden op een laagdrempelige manier vaak een luisterend oor en vormen voor prostituees een contactpunt met de 'buitenwereld'. De ChristenUnie zou op lokaal niveau een stimulerende rol kunnen spelen om dit soort initiatieven mee te helpen te realiseren door gemeentelijk draagvlak te zoeken en eventuele gemeentelijke subsidies te geven.

7. Wijzigen maximumstelsel en vergunningverlening

Vanuit haar principiële uitgangspunten geredeneerd, zou de ChristenUnie het liefste een nul-optie willen toepassen bij de vergunningverlening aan prostitutiebedrijven. Bij de evaluatie en het opnieuw vaststellen van een prostitutiebeleid zou de ChristenUnie het echter niet slechts moeten laten bij het simpelweg uitspreken van de wens

tot een nul-optie.

Door enerzijds in te zetten op een sterk handhavingsbeleid en anderzijds op een goed hulpverleningstraject en goede voorlichting valt meer te bereiken en terug te dringen dan slechts een afkeurend oordeel te vellen over het gevoerde beleid.

Tijdens mijn onderzoek naar het Zwolse prostitutiebeleid sprak ik met een Zwolse bordeelhouder. Hij was verbaasd dat juist de ChristenUnie dit onderwerp oppakte en contact met hem zocht, terwijl de 'grote voorvechters' van de opheffing van het bordeelverbod, namelijk PvdA, D66 en VVD het lieten afweten. Hij had eerder deze partijen aan zijn deur verwacht.

De man verhuurt 'kamers' en de zaken liepen niet zo goed, omdat het moeilijk concurreren is met de illegaliteit. Hij had zijn zaken keurig op orde: een kamer had hij moeten afstaan voor een veilige brandroute en de GGD controleerde geregeld de toiletten op hygiëne. Geen mens had echter in de afgelopen jaren aan de 'kamerhuurders' gevraagd of ze daar nu echt vrijwillig 'werkten' en of ze niet liever zouden willen uitstappen ...

Bronnen

- Startnotitie prostitutiebeleid, Zwolle, 14-02-2000.
- Prostitutiebeleid in Zwolle, Zwolle, 10 augustus 2000.
- B&W-voorstel Prostitutiebeleid, vaststelling nadere regels, Zwolle, 26-07-2000.
- B&W-voorstel Prostitutiebeleid, vaststelling nadere regels, Zwolle, 24-10-2000.
- Manifest: Red Light Alarm. Een kritische beschouwing van het Plan van aanpak prostitutiebeleid, opgesteld door een elftal hulpinstellingen voor prostituees. Amsterdam, december 2004
- Munitie tegen prostitutie. Zwolle, notitie GPV-fractie, 2000.
- Plan van aanpak ordening & bescherming prostitutiesector, Den Haag, Tweede Kamer, juni 2004.
- Stoppen. Wegwijzer voor uittredende prostitué(e)s en dan ...Rotterdam, Stichting Humanitas, Prostitutie Maatschappelijk Werk.
- Websites Handhaven op Niveau, de Rode Draad, het Scharlaken Koord

De Zwolse ChristenUnie-fractie heeft met het oog op de evaluatie van het Zwolse prostitutiebeleid in het najaar van 2005 een notitie opgesteld, waarin na een kleine analyse van het huidige prostitutiebeleid aanbevelingen worden gedaan voor een beleid na 2005.

De notitie is op te vragen bij Esmé Wiegman, e.wiegman@wolmail.nl, tel. 038 421 44 21

Mobiliteit, wiens verantwoording?

Door Johan S. Overvest (johan@verkeerenleefomgeving.nl - www.verkeerenleefomgeving.nl)

De mobiliteit neemt toe en de open ruimte neemt af.

Een gevolg van steeds verder uiteen gelegde verstedelijking.

Hoewel files toenemen, vergen mega complexen nog meer verkeer.

Wie betaalt hun bereikbaarheid? Zijn publiekstrekkers niet mede verantwoordelijk voor mobiliteit?

Enkel gebonden aan vergunningen, zijn vervoerplannen een last zonder opbrengsten. Echter, als mobiliteitsmanagement en locatiekeuze methodes zijn om kosten te verlagen, doen bedrijven dat voor zelf! En nijverig besparen we kosten en onze leefomgeving.

Een voorbeeld

Aan het Nationale park "De Utrechtse Heuvelrug" ligt het oude industriegebied Remmerden. Er ligt slechts een weiland tussen, alwaar een bouwmarkt zich wil vestigen. De klantenkring zit voor tweederde in Veenendaal, dat aan de andere kant van de heuvelrug ligt. De weg, dwars door het nationale park, zal een stuk drukker worden. Bovendien zal de bouwmarkt, vanwege de goedkope vestiging, sterk gaan concurreren ten koste van bouwmarkten in Veenendaal zelf. Zo werkt afwenteling! Wie betaalt nu zijn bereikbaarheid?

Als de afwentelende bouwmarkt echter ook maatschappelijke kosten moet betalen, beschermt dat bouwmarkten in Veenendaal. De omgeving blijft intact en extra kosten, vanwege mobiliteit, besparen we.

Kosten lopen op

Het voorbeeld laat zien dat, zodra één bedrijf een deel van zijn kosten afwentelt, de concurrentie moet volgen. Wat bedrijfskosten waren, worden maatschappelijke kosten. Deze kosten worden niet meer geremd voor bedrijfsresultaat en nemen toe. Wat is het gevolg? Een lastenverzwaring, wat onze internationale concurrentiepositie aantast.

Voorbeelden van afwenteling zagen we al eerder bij milieu, veiligheid en onderhoud, en is eigen aan de 'vrije markt'. Want een branddeur vrijhouden kost ruimte, achterstallig onderhoud ontdek je pas na jaren, het lozen van vuil was goedkoper en residuen op groenten zien klanten

niet. Toch blijven de kosten voor de medemens: levens bij brand, hogere onderhoudskosten en bij milieu: gezondheid en waardigheid worden geschaad.

Wie zit er nu te wachten op bedrijven die uiteindelijk meer kosten dan ze opleveren?

Concurrentie

De kosten voor distributie worden lager als chauffeurs meer goederen per uur vervoeren (volle vrachtwagens) en de detailhandel geen opslag van goederen nodig heeft (veel omzet). Dat kan als de klanten naar minder, maar grotere winkels komen. Ook is bouwgrond goedkoper op 'afgelegen' locaties evenals nieuwbouw in de open ruimte.

Door een gedeelte van hun opbrengsten in aanbiedingen om te zetten, lokken deze winkels klanten. Zij betalen de tol door extra reistijd. Wat burgers proberen 'op te lossen' door met de auto te gaan. Met het gevolg: reiskosten en gebondenheid aan die auto. De overheid krijgt ook meer kosten door meer en zwaardere infrastructuur en uiteengelegde bebouwing. En ook de kosten voor het openbaar vervoer nemen ermee toe.

De prijs voor een geschonden leefomgeving?

Eigen verantwoordelijkheid?

Uiteindelijk wentelen we onze kosten af op degene die zich niet kan verdedigen: de armen en het milieu. Hieraan meedoen heet tegenwoordig: eigen verantwoordelijkheid. Vanuit de Bijbel weten we dat God de mensen eigen verantwoordelijkheid gaf voor hun medemens en Zijn schepping. Omgekeerde werkelijkheid?

Bovenstaande problemen zijn het gevolg van regelingen die verkeerd gedrag belonen. Het is een taak voor de overheid om die regelingen zo te maken dat het mogelijk is c.q. het lonend is om de oorspronkelijke eigen verantwoordelijkheid te nemen.

Intermezzo

Wie iets doet dat voor de maatschappij goed of winstgevend is, zal daar op de een of andere manier voor beloond moeten worden. In de huidige omstandigheden is het veelal omgekeerd: de overheden moeten maar de problemen oplossen die we met z'n allen produceren.

Een voorbeeld:

Parkeren in woonwijken vergt veel ruimte. Ruimte die

eerst ten koste gaat van groen en speelruimte in de buurten. Ruimte die bovendien geld kost vanwege de meerder infrastructuur (boven- en ondergronds). Ruimtewinst kan worden gehaald door minder autobezit. Maar waar worden huishoudens zonder auto hiervoor beloond? Omgekeerd: van de gemeentes wordt geëist dat zij faciliteren, zonder daarvoor geld te vragen. Dus komt het uit de algemene middelen en zo betaalt iedereen mee aan de tweede en derde auto per huishouden. Willen we problemen en kosten verminderen dan moeten we gewenst gedrag belonen. Want cultuur is het gedrag dat beloond wordt.

Locatiegebonden 1-2-tje

Met de huidige regelingen en technieken loont afwenteling. Daarom stel ik u de locatiegebonden bijdrage voor. Een methode om te komen tot een gezonde competitietijd bij verkeer en ruimte.

Deze regeling gaat de verkeerskosten, net als de ruimte, ordenen. De belastingdienst heft een locatiegebonden bijdrage. De inkomsten vloeien via een fonds 'belastingverlaging' weer terug naar het bedrijfsleven. Een ééntweetje is een voetbalterm voor het over en weer schieten van de bal, om spelvoordeel te behalen. Ook het locatiegebonden 1-2-tje geeft voordelen:

- Bedrijfsbelang en belangen voor de samenleving gaan weer gelijk op.
- Gemeenten ontvangen minder aanvragen met een dilemma.
- Bedrijven gevestigd op gewenste locaties worden beschermd tegen 'weidewinkels'.
- Burgers houden vrijheid (fietsbare afstanden en o.v.-bereikbaar)
- En de markt kan haar werk doen om de overall kosten te verlagen!

De kosten voor de schaalvergroting berekenen we door aan de veroorzaker, door het vragen van een bijdrage in de kosten. Het locatiegebonden 1-2-tje is daarmee een marktconform middel om het subsidiëren van schaalvergroting stop te zetten. Let wel: doordat de kosten voor de samenleving als geheel minder worden, bewerkt het locatiegebonden 1-2-tje een lastenverlichting!

Bepaling hoogte 1-2-tje

De hoogte hangt af van de locatie. Deze is hoger wanneer de locatie:

- minder geschikt is vanuit de samenleving gezien. Zoals weidewinkels. Op deze wijze vestigen bedrijven zich makkelijker in stadscentra, stationslocaties en industriegebieden, dan naast natuurgebieden.
- ongewenste stromen van verkeer aantrekt. Zoals auto- en vrachtverkeer door natuurgebieden en woonwijken.
- minder intensief gebruikt wordt. Want dat vergt schaarse ruimte.
- beter ontsloten is. Een groter verzorgingsgebied van

bedrijven zorgt voor het maken van meer kilometers. Klanten van ver betekenen meer verkeer en daarmee kosten voor overheid en maatschappij. Als bedrijven dat toch nodig vinden staan tegenover de grotere onkosten ook grotere inkomsten.

- een slechtere modal split bewerkstelligt. Wanneer personeel en bezoekers overwegend per auto de vestiging bereiken kost dat veel dure infra en belast dat natuur en milieu. Anderzijds: komen de werknemers per fiets, dan zijn kosten lager, waar ook werkgevers in mee mogen delen!

Bedenkingen

De pijn van deze regeling zit natuurlijk in de verandering. Voor bepaalde bedrijven is dat nadelig, omdat ze nu nog kosten kunnen afwentelen. Het veranderingsproces is dan ook een investering. Daarvoor moet geld voor worden vrijgemaakt, maar levert ook banen op. Ook is aandacht nodig hoe om te gaan met kleine gespecialiseerde regionale winkeltjes en met internetwinkels. Kortom: het locatiegebonden 1-2-tje is geen wondermiddel. Maar wel een manier om velen mee te laten werken het probleem te verkleinen.

Start

Veelal kiezen bedrijven de plaats van vestiging met beleid. Daardoor kan gestart worden met 'lage' bedragen. Opmerkelijke adviseurs anticiperen erop, en de pijn van de invoering ervan is minder. Door de omgang met de nieuwe regeling, wordt deze minder abstract: we wennen er aan opmerkzaam te zijn. Daarna wordt branche voor branche de hoogte van het 1-2-tje bepaald. Deze wordt afgestemd op het gewenste effect en de werkelijke kosten.

Resultaat

Ondernemers vestigen zich, als vanzelf, waar dat past: dan zijn hun onkosten het laagst. Bedrijven zijn meer alert in wat ze aan mobiliteit veroorzaken. Wijkwinkels overleven en decentraliseren kan: als fusering fietsen naar het werk ondoenlijk maakt, wordt dit meegewogen. Opeens blijkt dat decentraliseren juist goedkoper is. Ook vernieuwingen krijgen kansen zoals meervoudig ruimtegebruik en de baantaxi (Een baantaxi is een vervoerssysteem waarin een tot vier personen in een klein openbaar voertuigje reist, waarbij dat voertuigje hen direct van de vertrekstation naar de gewenste aankomststation brengt zonder tussenstops of overstap). En gezamenlijke initiatieven als bedrijfsvervoer doen bedrijven gewoon.

Kortom

Door het locatiegebonden 1-2-tje stopt verder afwentelen: elk betaalt zijn bereikbaarheid zelf. Eigen verantwoordelijkheid zoals het hoort.

Geven in Nederland

De linkerhand weet wat de rechterhand geeft

Door drs. J.J. van der Sleen, predikant van de Protestantse gemeente Nieuw-Weerdinge/Roswinkel

BOEKGEGEVENS

“Geven in Nederland 2005. Giften, legaten, sponsoring en vrijwilligerswerk”

prof.dr. Th.N.M. Schuyt en drs. B.M. Gouwenberg

ISBN9059015991

196 p.

€ 23,50

Elsevier (Reed business)

De Nederlandse Filantropische Sector is met een geschatte omzet van 5,2 miljard euro een maatschappelijke factor van betekenis. Vanuit de werkgroep Filantropie wordt aan de Vrije Universiteit onderzoek gedaan naar het geefge-

drag in Nederland. De resultaten van dat onderzoek verschijnt in boekvorm met als titel ‘Geven in Nederland’.

Filantropie

Filantropie wordt in Nederland nogal eens geassocieerd met ongelijkheid en liefdadigheid. Tegenwoordig heeft filantropie echter een veel bredere betekenis. De huidige filantropische doelen zijn niet alleen maar mensen in nood, maar ook onderwijs- en onderzoekinstellingen, culturele instellingen, natuurbeschoud, recreatieve voorzieningen en andere doelen te behoeve van het algemeen nut. Met andere woorden, filantropie brengt de betrokkenheid bij de hele maatschappij tot uiting. De filantropische sector groeit in Nederland. De Nederlandse verzorgingsstaat krijgt steeds meer kenmerken van een ‘civil society’, waarin burgers, fondsen en bedrijven uit eigen middelen bijdragen aan het algemeen nut. Daarbij kent de filantropie bijdragen in de vorm van geld, goederen en tijd. Om over giften te spreken moet aan twee criteria voldaan worden. Een gift moet zowel als doel en motief het algemeen belang hebben.

Giften

In ‘Geven in Nederland 2005’ staan de bevindingen van een onderzoek naar de giften van huishoudens, van legaten, van fondsen, van het bedrijfsleven en de opbrengsten uit de goede-doelen-loterijen van het jaar

2003. Daarnaast worden de gegevens gemeld van het onderzoek naar vrijwilligerswerk in 2004. Er valt gelijk een verschil op tussen de groei van de giften en het afnemen van het vrijwilligerswerk. Men lijkt dus in de afgelopen jaren bereid te zijn om meer financiële middelen ter beschikking te stellen, maar men stelt zichzelf minder beschikbaar. De giften komen in de eerste plaats voor rekening van bedrijven met 2.271 miljoen euro (43%). Het bedrijfsleven wordt op de voet gevolgd door de huishoudens met 2.197 miljoen (42%). De derde plaats wordt ingenomen door de goede-doelen-loterijen met 369 miljoen (7%). De legaten zijn goed voor 189 miljoen euro (4%). De geldwervende fondsen leveren een bijdrage van 85 miljoen (2%) en de vermogensfondsen 111 miljoen (2%). De kerken en levensbeschouwelijke instellingen zijn de grootste ontvangers van de giften. Zij ontvingen 23% van het totaal aan giften. Zij worden gevolgd door ‘sport en recreatie’ met 18%, ‘cultuur’ met 12%, ‘gezondheid’ met 11%, ‘maatschappelijke en sociale doelen’ met 11%, ‘internationale hulp’ met 9%, ‘milieu, natuurbeschoud en dierenbescherming’ met 6%, en ‘onderwijs en onderzoek’ met 6%. Blijft over een 4% voor niet nader gespecificeerde doelen.

Vrijwilligers

Ook bij het vrijwilligerswerk staan kerkelijke organisaties en sportverenigingen bovenaan als het gaat om de bijdrage van de vrijwilligers. Voor beide is ongeveer één op de tien Nederlanders actief. In 2004 deed overigens 41% van de bevolking minstens eenmaal in het afgelopen onbetaald werk voor een maatschappelijke organisatie. In vergelijking met 2002 is dat een afname met 5% en dat terwijl de werkloosheid toenam. Deze daling is te zien in alle sectoren, behalve in de politiek. Het absolute aantal vrijwilligers is in alle activiteiten voor vrijwilligers afgenomen, behalve het aantal fondsenwerkers en collectanten, dat is de afgelopen twee met 0,4% toegenomen.

Het takenpakket van de vrijwilligers veranderde ook de afgelopen twee jaar. Er waren meer organisatie-interne activiteiten die nodig zijn om de organisatie draaiende te houden. Een verklaring voor de verschuiving in het takenpakket van vrijwilligers is de bezuiniging op subsidies voor maatschappelijke organisaties die door het Ministerie van VWS in 2003 werd doorgevoerd. Men is hierdoor gedwongen op zoek te gaan naar nieuwe bronnen van steun.

De Nederlanders staan over het algemeen positief tegenover vrijwilligers en vrijwilligerswerk. Ongeveer de helft van de ondervraagden vindt dat je tenminste één keer in je leven vrijwilligerswerk zou moeten doen. Velen vinden dat het vrijwilligerswerk te weinig gewaardeerd wordt. De overheid zou het vrijwilligerswerk financieel moeten belonen volgens de onderzochten. De vraag is wel of daarmee niet juist de kern uit het vrijwilligerswerk wordt gehaald.

De vrijwilligers blijken altruïstisch ingestelde, meelevende mensen te zijn met meer vertrouwen in de medemens, die zich sterker verantwoordelijk voelen voor de maatschappij als geheel, minder sterk succes in het leven toeschrijven aan persoonlijke kwaliteiten, positiever staan ten opzichte van maatschappelijk verantwoord ondernemen, en meer plezier beleven aan het geven aan goede doelen dan niet-vrijwilligers.

Rol van de staat

We mogen stellen dat filantropie een groot deel van de Nederlanders bezighoudt. De Nederlandse verzorgingsstaat krijgt steeds meer kenmerken van een 'civil society', waarin burgers, fondsen en bedrijven uit eigen middelen bijdragen aan het algemeen nut. De overheid heeft zich van oudsher terughoudend opgesteld ten aanzien van activiteiten van fondsen en fondsenwervende instellingen. De overheid schept echter wel condities zodat de zelfregulering optimaal kan functioneren en de feitelijke controle uit de samenleving zelf kan komen. Ook wil de overheid het geven aan goede doelen stimuleren met fiscale maatregelen. In het onderzoek van 'Geven in Nederland' blijkt echter maar 19% van de onderzochten de giften af te trekken bij de aangifte van de inkomstenbelasting. 53% van de onderzochten haalt de drempel niet. Er is ook een groep die het niet nodig vindt om de giften af te trekken (22%).

Bedrijfsleven en goede doelen

Eerder merkten we al op dat het grootste deel van de giften van het bedrijfsleven kwam. Daarbij dient onderscheid gemaakt te worden tussen giften en sponsoring. Er is sprake van een gift als er geen contractueel afdwingbare tegenprestatie tegenover staat. Sponsoring kent wel een tegenprestatie en valt voor de fiscus derhalve onder de aftrekbare bedrijfskosten. In de zakenwereld wordt een verschuiving in de richting

van strategische filantropie waargenomen. Men geeft in het verlengde van de eigen strategische doelen.

De contacten tussen een sponserend bedrijf en een begunstigd doel worden meestal door de begunstigde zelf geïnitieerd. Daarbij houden bedrijven er vaak een ad hoc sponsorbeleid op na. 5% van de onderzochte bedrijven heeft een eigen fonds waarmee maatschappelijke doelen gesteund worden, een corporate foundation. Ook in het bedrijfsleven is er een onderscheid in materiële giften en vrijwilligerswerk, het zogenaamde werknemers-vrijwilligerswerk. Het voornaamste doel van filantropie bij het bedrijfsleven is sport en recreatie. Cultuur staat op de tweede plaats.

De goede-doelen-loterijen leveren evenzeer een aanzienlijke bijdrage aan de filantropie. De opbrengsten van deze loterijen komen voornamelijk bij 'Internationale hulp' en 'Milieu/natuurbehoud/dierenbescherming' terecht. 'Religie/levensbeschouwing' en 'onderwijs/onderzoek' zijn als doel niet in beeld bij de goede-doelen-loterijen. Het is overigens mijns inziens de vraag of je bij de goede-doelen-loterijen van zuivere giften kunt spreken. Er is immers een mogelijke tegenprestatie door het winnen van een prijs.

Adviezen

Tot slot drie adviezen om de filantropische bijdragen te bevorderen:

1. Er zal een cultuuromslag moeten plaatsvinden. Filantropie is maatschappelijk onmisbaar, maar politiek vaak onzichtbaar. In de Nederlandse verzorgingsstaat worden publieke middelen ingezet voor publieke doelen. In het geval van filantropie worden private gelden ingezet voor publieke doelen. Door het incorporeren van dit private, filantropische geld in het paradigma van de verzorgingsstaat ontstaan mogelijkheden het Nederlandse concept van het maatschappelijk middenveld te revitaliseren.
2. Het scheppen van wettelijke, juridische en financiële kaders voor filantropische bijdragen. Hierbij moet gedacht worden aan het voorkomen van substitutie (het 'straffen' van non-profitorganisaties die filantropisch geld verwerven door de overheidsfinanciering te verminderen of te stoppen). Bij een experiment is gebleken dat Nederlanders bereid zijn meer te geven voor goede doelen als de opbrengst bijvoorbeeld door de overheid verdubbeld wordt. Men denkt dan meer vanuit het doel en bij een fiscale aftrekmogelijkheid van giften, zoals dat nu mogelijk is, denkt men meer na over wat een financiële gift kost. Verder zou er te denken zijn aan het fiscaal honoreren van vrijwilligerswerk.
3. De non-profitinstellingen zouden zelf beleid moeten ontwikkelen. Dit beleid zal behoren te bestaan uit het aantrekken van fondsenwervers; het oprichten van een 'foundation' en/of het oprichten van een steunstichting.

Goede dienstverlening

Door Jan Westert, directeur van het Menso Alting College en lid van het curatorium van het WI

BOEKGEGEVENS

Bewijzen van goede dienstverlening

Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR)

248 p. excl noten, literatuurlijst e.d.

ISBN 90-5356-731-3

Een overheid die steeds meer controleert en rekenschap vraagt, reduceert de eigen verantwoordelijkheid van burgers en hun verbanden. Het principe van de eigen verantwoordelijkheid staat hoog genoteerd bij het kabinet Balkenende. Door de veelheid aan bureaucratische controle en toezicht

wordt verantwoordelijkheid echter niet gestimuleerd, maar uitgehold. Dat leidt tot wantrouwen ten opzichte van de overheid en onverschilligheid ten aanzien van regelgeving. Dat vraagt om een kritische zelfreflectie in de manier van optreden van de overheid. Het rapport 'Bewijzen van goede dienstverlening' nodigt daartoe uit. Voor de ChristenUnie is het een uitdaging om vanuit de eigen politieke overtuiging, die lijn ook handen en voeten te geven.

Terecht vroeg de WRR (Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid) in het rapport 'Bewijzen van goede dienstverlening' om een radicale verandering van controle en toezicht: sober en selectief. Durf iets over te laten aan de professionele kracht van een instelling en stimuleer innovatie en verbeteringen. Dit land wordt geregeerd door de brandjesblusoplossingen of Kamervragen na een incident. De WRR stelde in haar rapport op een indringende manier de politieke sturing van overheid in de maatschappelijke dienstverlening, zorg onderwijs en arbeidsvoorziening aan de orde. Controle is een doel in zichzelf geworden. De lijn kan echter worden doorgetrokken naar veel andere sectoren. Daadkracht en doelen halen wordt gemeten aan de hand van presta-

ties en scores, maar er ontstaat niet meer vertrouwen in het beleid. We denken dat deze manier van werken ook het door het kabinet voorgestane beginsel van verantwoordelijkheid tekort doet.

Stokkend proces

Politici en overheid moeten het principe van eigen en gezamenlijke verantwoordelijkheid dan ook ruim baan geven, stimuleren en faciliteren. En daar nu stopt het proces. Dat zie je terug maatschappelijke dienstverlening, de zorg, het onderwijs, arbeidsvoorziening en op veel andere terreinen. Een boer vertelde, dat het niet meer gaat: het voldoen aan al die opeenstapeling van voorschriften. Een werkzoekende solliciteert wekelijks: alleen om te voldoen aan de administratieve verplichting om een uitkering te krijgen. Dat is echter heel iets anders dan zijn verantwoordelijkheid om een baan te zoeken vorm te geven. Een zorginstelling in de gehandicaptensector schrijft zich blauw in het kader van registratie en verantwoording, terwijl 90% van de zorgvragen dezelfde zijn.

Het is controle om te beheren en te beheersen. Toezicht om de grip op geprivatiseerde taken toch niet helemaal kwijt te raken. Politici, die denken dat zij na elk incident met nieuwe controle en verantwoordingsregels een volgend incident kunnen voorkomen.

De politiek gelooft niet meer in het ideaal van de maakbare samenleving, maar het is de vraag of de overheid met zijn controle en beheersingsidealen niet exact hetzelfde probeert te bereiken. Meten is weten. Dus kenmerkt de overheidssturing zich door het sturen op prestaties. In de nieuwe wet op de maatschappelijke ondersteuning komen dan ook echte prestatievelen. Wat ze precies inhouden weet niemand, maar in de praktijk zal straks ieder gemeente precies kunnen aangeven, dat ze zoveel zorgvragen van ouderen, chronisch zieken en gehandicapten hebben behandeld. Of cliënten ook echt

inhoudelijk zijn verder geholpen is een heel andere vraag.
Boedelscheiding

Het zijn deze processen, die in het WRR-rapport zeer kritisch aan de orde zijn gesteld. De WRR bekritiseert het dominante bestuurlijke model van boedelscheiding. In het politieke debat wordt de scheiding van beleid en uitvoering, van doelen en middelen als een effectieve vorm van sturing beschouwd. Volgens de WRR is deze boedelscheiding geen panacee voor effectieve sturing van de maatschappelijke dienstverlening. Er gaat op deze manier veel inhoudelijke kennis verloren. Er ontstaat een dictatuur van de middelmaat, waar het gaat om het afrekenen op scores waaraan iedere instelling moet voldoen. Instellingen stellen zich dan immers in op de idee van risicobeperking.

De WRR stelt bovendien de illusie van de soevereine consument aan de orde. Veel cliënten zijn onderdeel van en daarmee ook afhankelijk van het systeem van zorg of onderwijs. De autonoom kiezende burger is een illusie. Wie enige ervaringskennis heeft in de zorg weet dat echte vraagsturing een illusie is.

De politiek gelooft niet meer in het ideaal van de maakbare samenleving, maar het is de vraag of de overheid met zijn controle en beheersingsidealen niet exact hetzelfde probeert te bereiken.

Als laatste wijst de WRR op de stapeling van toezicht en verantwoordingen. Dat zijn doelen in zichzelf geworden, niet de inhoud maar de procedures zijn leidend geworden. Organisaties investeren om de controle en verantwoordingslast de baas te worden.

De gedeelde en relationele verantwoordelijkheid van zowel overheid als burgers voor de maatschappelijke dienstverlening, de zorg en het onderwijs, raakt veronachtzaamt. Cliënten, dienstverleners, instellingen en overheden zijn van elkaar afhankelijk bij de uitvoering van publieke taken, maar overheid en burgers zijn tegenover elkaar komen te staan. In plaats van te sturen in termen van 'boedelscheiding' moet er meer oog komen voor het gemengde en relationele karakter in de zorg en dienstverlening. De WRR pleit voor verbeteren van de professionals en hun organisaties en daar waar nodig ze in ere te herstellen. Meer verantwoordelijkheid voor het eigen product en de eigen dienstverlening is nodig. Dan moet je ook vertrouwen bieden en loslaten. Controle en toezicht ademen het echter het tegenovergestelde uit.

Gepast en sober

Uiteraard kan een samenleving niet zonder toezicht en correctie. Maar voorlopig is het gewenst dat de eigen inhoudelijke verantwoordelijkheid aan prioriteit wint boven de procedures en gedefinieerde productieafspraken.

en. Het toezicht moet gepast en sober zijn. Het is beter de eigen innovatiekracht van professionals en bestuurders de ruimte te geven.

Eigen verantwoordelijkheid van mensen en de civil society vergen inderdaad om een omslag in denken over controle en bureaucratische procedures. Meer waardering voor de beroepsoefenaar is op zijn plaats wil deze integraal verantwoordelijkheid kunnen dragen. De essentie is dat de voorwaarden daarvoor bij de huidige vormen van sturing niet vervuld zijn. Verantwoordelijkheid bestaat vooral uit het afleggen van rekenschap in termen van voldoen aan productieafspraken, cliëntcontacten, aantallen processen-verbaal of verrichtingen etc. Dat zijn bovenal bureaucratisch gedefinieerde normen. Verantwoord handelen wordt zo gereduceerd tot een technisch proces. In wezen is wantrouwen dominant.

Geef integrale verantwoordelijkheid, bottom up georganiseerd een kans. Vertrouwen ontstaat door de praktijkmensen wezenlijke macht en invloed op belangrijke aspecten van hun handelen en verbeteringen te geven. Wie vertrouwen en macht samen op laat gaan zal een toenemende effectiviteit en grotere morele betrokkenheid zichtbaar zien worden. Professionaliteit, doelmatigheid en effectiviteit in de maatschappelijke dienstverlening kunnen aan kracht winnen als politieke sturing een nieuwe stap durft te zetten: het loslaten van het verticaal controleren van verantwoordelijke maatschappelijke instellingen.

Beloon verantwoordelijkheid door het begrip ook integraal inhoud te geven. Dat vergt een stap terug doen als het gaat om controlerende regelgeving. Sober en selectief zijn daartoe de goede sleutelwoorden. Beloon de bewijzen van goede dienstverlening. Met toezicht op afstand en minder regels nodig je instellingen echt uit om iets te doen aan zelfinnovatie en verbetering.

Vertrouwen ontstaat door de praktijkmensen wezenlijke macht en invloed op belangrijke aspecten van hun handelen en verbeteringen te geven.

Goede zaken, snelle tijden

Door dr. ir. Wouter B. Teeuw, fysicus / informaticus, lid van de Permanente campagne van de ChristenUnie

BOEKGEGEVENS

Goede zaken, snelle tijden: Maatschappelijk verantwoord ondernemen in de IT.

Arthur Zijlstra, Instituut voor CultuurEthiek, Amersfoort, 2004

177 p. ISBN 90-76167-07-9 € 21,-

Te bestellen bij het Instituut voor CultuurEthiek,
ice@planet.nl, 033-465 1969

Het gestalte geven aan “maatschappelijk verantwoord ondernemen” (mvo) werkt het beste als mvo een integraal onderdeel van het primaire proces van de onderneming is. Het moet onderdeel uitmaken van de missie of kernactiviteiten

van de onderneming. Daarmee houdt mvo rekening met alle stake holders, en werkt het door in alle bedrijfsstructuren.

Dat is zo ongeveer de centrale boodschap van een lijvig rapport (177 p. op A4-formaat) van het Instituut voor CultuurEthiek (ICE).

Donum super additum

Veelal wordt mvo gezien als een extra (donum super additum) bovenop de ‘gewone’ bedrijfsactiviteiten. Mvo kan dan een middel zijn om zich te profileren ten opzichte van concurrenten. Denk bijvoorbeeld aan charitatieve activiteiten van een onderneming, los van de kernactiviteiten. Ook kunnen mvo projecten worden gebruikt ter ontwikkeling van vaardigheden bij het personeel of om medewerkers voldoening te geven. In een interessante casusbeschrijving wordt bijvoorbeeld aangegeven hoe Ordina – om een bijdrage te leveren aan het leraren tekort in het voortgezet onderwijs – consultants voor een deel van hun werktijd voor een periode van een jaar inzet als docent op hun eigen vakgebied. Ook is in de arbeidsvoorwaarden opgenomen dat medewerkers 40 uur per

jaar mogen opnemen voor vrijwilligerswerk. Mvo als een extra wordt soms gebruikt als basis voor het opbouwen van nieuwe lange termijn relaties of voor het ontwikkelen van nieuwe producten en diensten, misschien zelfs voor het onderbrengen van medewerkers in de leegloop tussen twee projecten. Hierbij loert echter het gevaar dat mvo sterk gebonden is aan de gedrevenheid van slechts enkele medewerkers of dat mvo in economisch slechtere tijden wordt weggesneden.

Triple-p

Beter is het als mvo wordt gerelateerd aan de identiteit van de onderneming. Men spreekt van een brede opvatting van mvo als mvo niet uitsluitend gericht is op de resultaten van de onderneming (smalle opvatting waarin mvo één van de doelstellingen is), maar ook kijkt naar de missie van de onderneming en haar uitwerking in het primaire proces. Een onderneming kan dan bijvoorbeeld verantwoordelijkheid nemen voor het uitvoeren van publieke taken die voorheen onder de jurisdictie van de staat vielen. De Engelse term voor mvo, corporate social responsibility, is wat dat betreft meerzeggend. De brede opvatting van mvo wordt meestal uitgedrukt in het triple-p concept, d.w.z. people (sociale verantwoordelijkheid), planet (ecologische verantwoordelijkheid) en profit (financiële verantwoordelijkheid, bijvoorbeeld niet het streven naar maximale maar naar ‘redelijke’ winst). Vaak gaat het om een afweging tussen deze drie factoren. Het rapport bevat een gevalstudie van Triodos, een bank met ideële doelstelling die streeft naar zowel financieel als maatschappelijk rendement.

De IT onderneming

Omdat er in de meeste beschouwingen over mvo geen aandacht is voor de IT sector, terwijl de IT zich de afgelopen jaren heeft ontwikkeld tot een belangrijke cultuurmacht, wil dit rapport deze leemte opvullen. De claim van het rapport is dat IT ondernemingen een unieke mogelijkheid hebben om gestalte te geven aan mvo, namelijk zowel in de organisatie van de eigen bedrijfsvoering als bij klantorganisaties, via organisatie- en automatiseringsadviezen over de opzet van hun bedrijfsvoering. Door hun benadering kunnen ze de mogelijkheden van mvo bij klanten aanzienlijk beperken of verruimen. Deze conclusie lijkt echter meer specifiek voor de consultancy te zijn, dan voor de IT sector. Bovendien lijkt de auteur bij de IT sector vooral de dienstverleners voor ogen te hebben (advies, software), en niet in bredere zin ook de productbedrijven (waaronder hardware, denk in Nederland bijvoorbeeld aan Philips).

Wat mvo bij de IT onderneming zelf betreft wordt gesteld dat de mogelijkheden tot mvo aanzienlijk toenemen indien IT bedrijven overgaan van een taylorische (functioneel gericht) naar een socio-technische (klantgerichte) organisatievorm. Deze hypothese wordt getoetst en in beide gevalstudies in generieke zin bevestigd. Hoewel deze stelling zeer aannemelijk wordt gemaakt, geeft het rapport soms echter de indruk dat het hier meer om een veronderstelling (aanname) gaat, die gebruikt wordt om het mvo gehalte te meten, dan dat het om een onafhankelijk getoetste stelling gaat. Hetzelfde geldt voor de conclusie dat mvo in de IT op gespannen voet staat met een beursgang van IT ondernemingen. Deze conclusie heeft o.a. te maken met het feit dat mvo zich verbonden weet met lange termijn aspecten terwijl aandeelhouders ook korte termijn belangen hebben, maar wordt verder niet echt getoetst.

Bedrijfsethiek

Het Instituut voor CultuurEthiek (ICE) is een wetenschappelijk instituut dat onderzoek verricht naar de normatieve aspecten van problemen in de moderne westerse cultuur. Het rapport is geschreven in het kader van de start van een nieuw onderzoekscluster "Bedrijfsethiek en mondialisering" en bevat dan ook een heel hoofdstuk over bedrijfsethiek.

De auteur stelt dat het ethos (gezindheid) of breder de wereldbeschouwing als geestelijke drijfkracht fungeert die richting geeft aan de inhoud van de bedrijfsethiek. Een dominant materialistische-hedonistische ethos in een onderneming, bijvoorbeeld, uit zich uiteindelijk in het streven naar een zo'n groot mogelijke opbrengst tegen een zo'n gering mogelijke inspanning. Een christelijke ethos leidt tot een bedrijfscultuur waarin o.a. dienstbaarheid kernwaarde is.

Het rapport geeft aan dat de intrinsieke motivatie voor mvo alleen op peil blijft indien zij gevoed wordt door de

levensbeschouwelijke bronnen van de westerse cultuur en kiest daarbij nadrukkelijk voor de bijbelse motieven van rentmeesterschap en priesterschap als kader voor het handelen in natuur en samenleving. Het ethos van het moderne denken –het vooruitgangsgeloof van de Verlichting– is daarentegen een barrière voor mvo (p. 59). Er wordt onder andere ingegaan op de relatie tussen integer handelen en de manier waarop het werk is georganiseerd, waarbij de socio-technische organisatievorm weer naar voren komt. Duidelijk wordt dat mvo is verbonden met de normative bestemming of zin van de onderneming. Niettemin lijken door het hele rapport heen de onderwerpen bedrijfsethiek, IT en mvo toch wel enigszins geforceerd aan elkaar gerelateerd te worden. De verschillende onderdelen staan soms redelijk los van elkaar.

Afrondend

Het karakter van de studie weergegeven in het rapport is wetenschappelijk. Het zwaartepunt ligt bij een theoretische, filosofische analyse van de onderneming en in het verlengde hiervan mvo (p. 23). De aanpak is gebaseerd op literatuurstudie (waar een hoofdstuk aan is gewijd), twee gevalstudies bij Triodos en Ordina en de organisatie van een aantal expertmeetings. De keuze voor het karakter maakt het rapport niet altijd even vlot leesbaar. Doorsnee zinnen als "De multidimensionale benadering van de reformatorische wijsbegeerte biedt een belangwekkende theoretische hulp om de reductionistische focus van de instrumentele visie op de (IT-)onderneming te kritiseren en te overwinnen zoals we die tegenkomen in het taylorisme." (p. 76) geven een indruk van de stijl en het gebruikte jargon. Daarbij moet worden gezegd dat het rapport uitgebreide inleidingen en samenvattingen kent, die het geheel weer overzichtelijk maken. En –na enig doorploeteren– geeft de studie interessante stof tot nadenken.

Vraag die wel open blijft is hoe je het gedachtegoed concreet vertaalt naar de praktijk van de onderneming. Je kunt echter niet alles in één rapport omvatten en de studie bevat een uitgebreide referentielijst naar ook meer praktische insteken op mvo. Ook geven de (boeiende) gevalstudies enig zicht op de praktijk. Bij de aanbevelingen m.b.t. vervolgpiloten wordt gesproken over een 'praktisch vervolg' in de zin van het gedachtegoed uitgedragen via presentaties en onderwijsmodules. Tenslotte wordt een vervolgstudie geadviseerd met betrekking tot welk type samenleving de beste kansen biedt voor mvo. Misschien zijn te zijner tijd voor de ChristenUnie daaruit zelfs politieke beleidslijnen af te leiden? Wordt vervolgd dus!

Inhoudsopgave

Internationale veiligheid	2 en 3
Thema <i>WegWijzer</i> en Thema <i>Inleiding</i> door Erik van Dijk	
Veiligheidsbeleid, van mondiaal tot lokaal	4
Thema <i>Interview</i> met Clingendael-onderzoeker dr. Edwin Bakker	
Bestrijding van terrorisme: een zaak van lange adem	9
Thema <i>Studie</i> door drs. Arnold Poelman	
Waarom bezuinigt u niet liever op defensie of zo?	14
Thema <i>Studie</i> door drs. Sijmen Breedveld	
Bijbel en geweld, een spanningsvolle relatie	20
Thema <i>Studie</i> door krijgsmachtpredikant dr. A Velema	
Tijd om uit te stappen!	
Het prostitutiebeleid na de opheffing van het bordeelverbod	24
<i>Lokaliteiten</i> door drs. Esmé Wiegman	
Mobiliteit, wiens verantwoording?	28
<i>Lokaliteiten</i> door Johan Overvest	
Geven in Nederland	30
Boeken <i>Wijzer</i> door Johan van der Sleen	
Bewijzen van goede dienstverlening	32
Boeken <i>Wijzer</i> door Jan Westert	
Goede zaken, snelle tijden	34
Boeken <i>Wijzer</i> door Wouter Teeuw	